

Mari Saksgård Bendheim

Kvinneres sysselsetting og arbeid i bygdesamfunnet Ålen

En komparativ studie av folketellingene 1875 og 1910

Bacheloroppgave i Historie
Veileder: Pål Thonstad Sandvik
Mai 2024

Mari Saksgård Bendheim

Kvinneres sysselsetting og arbeid i bygdesamfunnet Ålen

En komparativ studie av folketellingene 1875 og 1910

Bacheloroppgave i Historie
Veileder: Pål Thonstad Sandvik
Mai 2024

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie



Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Oppgaven analyserer kvinners sysselsetting og arbeid i bygdesamfunnet Ålen, ved å sammenligne opplysninger fra folketellingene i 1875 og 1910. Oppgaven inndeler kvinners sysselsetting i seks kategorier, og bruker dette som sammenligningsgrunnlag mellom de to nevnte folketellingene. Videre analyserer oppgaven enker, ugifte og gifte kvinners likheter og ulikheter i sysselsetting, og hvordan dette endret seg mellom 1875 og 1910. Oppgaven sammenligner også, med bakgrunn i geografisk beliggenhet, kvinners arbeid og sysselsetting i fjellbygda Ålen med bergstaden Røros i tidsperioden. Dette for å poengtere likheter og ulikheter mellom de to samfunnene.

Abstract

The thesis analyzes women's employment and work and in the rural community of Ålen, by comparing information from the population censuses of 1875 and 1910. The thesis divides women's employment into six categories and uses this as a basis of comparison between the two mentioned population censuses. Furthermore, the thesis analyzes the similarities and differences in employment among widows, unmarried and married women, and how this changed between 1875 and 1910. The thesis also compares, based on geographical location, women's work and employment in the mountain village of Ålen and the mining town of Røros in the mentioned time period. This to emphasize similarities and differences between the two communities.

Innholdsfortegnelse

Introduksjon	3
<i>Bakgrunn for valg av tema.....</i>	3
<i>Avgrensing av oppgaven</i>	3
<i>Problemstilling.....</i>	4
<i>Oppgavens videre oppbygging.....</i>	4
Metode og kildemateriale.....	5
<i>Anvendt kildemateriale.....</i>	6
<i>Folketellinger som kilde</i>	7
<i>Kategorisering av kvinners sysselsetting.....</i>	8
Bakgrunn	10
<i>Generell utvikling i Norge.....</i>	10
<i>Ålen</i>	12
<i>Befolkningen i Ålen i 1875 og 1910</i>	16
<i>Ålen 1875</i>	16
<i>Ålen 1910</i>	16
<i>Kvinnens sysselsetting i 1875 og 1910 i Ålen</i>	17
Sammenligning 1875 og 1910	19
<i>Arbeid i husholdet</i>	20
<i>Lønnet arbeid utenfor husholdet</i>	22
<i>Tjeneste hos andre.....</i>	26
<i>Håndarbeid og små-skala produksjon:</i>	28
<i>Kår, pensjon, fattigstøtte eller forsørget av andre</i>	29
En sammenligning av bygdesamfunnet Ålen og bergstaden Røros	29
Oppsummering og avslutning	32
Referanser	38

Introduksjon

Bakgrunn for valg av tema

Historie er et enormt felt, der valgmulighetene for en bacheloroppgave er uendelige. Grunnet egen interesse for kvinnehistorie falt valget naturlig på dette. Kvinners arbeid og sysselsetting gjennom historien er tematikk som ikke nødvendigvis har blitt viet mye oppmerksomhet tidligere. Ut fra å ha sett på litteratur skrevet om kvinner i arbeid, har jeg inntrykk av at mye av denne litteraturen omhandler kvinner i byer og større tettsteder. Det er derfor interessant å se på kvinnehistorie i et lokalhistorisk perspektiv. Valget mitt falt da på bygdesamfunnet Ålen i Sør-Trøndelag, da min egen familie har sine røtter her.

Avgrensning av oppgaven

Oppgaven omhandler sysselsetting av kvinner i Ålen i 1875 og 1910. Datamaterialet som er brukt er folketellingene fra de nevnte årene. Ved å sammenligne disse to folketellingene vil oppgaven se på sysselsetting av kvinner, og analysere likheter og ulikheter mellom årene. Oppgaven ser på både enker, gifte og ugifte kvinner, og i hvilken grad disse faktorene hadde innvirkning på kvinners sysselsetting og yrke. En alternativ avgrensning ville vært å fokusere kun på de ugifte kvinnene, da det i hovedsak var disse som var oppført med yrker i folketellingene. Da det var relativt få kvinner i folketellingene for Ålen i 1875 og 1910, har jeg valgt å se på gifte kvinner og enker i tillegg, noe som kan skape et mer helhetlig og nyansert bilde av kvinners arbeid i Ålen. I tillegg er det interessant å se på ulikhetene mellom enker, ugifte og gifte kvinners arbeidsmuligheter, og hvilke typer arbeid de utførte.

Oppgaven er avgrenset til å hovedsakelig omhandle kvinner mellom 15 og 70 år. Dette grunnet at konfirmasjonen gjerne foregikk rundt 15-årsalderen, og markerte begynnelsen på voksenlivet, og dermed også arbeidslivet. Kvinner innen denne aldersgruppen vil gjennom oppgaven betegnes som kvinner i *yrkesaktiv alder*. Oppgaven vil dermed ta utgangspunkt i disse kvinnene, og beskrivende statistikk i oppgaven vil omfatte denne aldersgruppen. Det er imidlertid ganske få kvinner oppført med yrke som faller utenfor yrkesaktiv alder, og de vil derfor bli nevnt der det er relevant. Dette grunnet at datamaterialet er overkommelig også inkludert disse kvinnene.

Oppgavens avgrensning vil i tillegg til dette være geografisk basert. Det innhentede datamaterialet omfatter Aalen sogn i Haltdalen prestegjeld i 1875, og Aalen herred i 1910.

1.januar 1875 ble en del av Ålens område overført til Røros, men folketellingen ble gjennomført etter dette tidspunktet. Begge folketellingene omfatter derfor det samme geografiske området. Den eneste forskjellen er at det hadde kommet til en del nye husstander i 1910, grunnet befolkningsveksten mellom de to nevnte årene.

Oppgavens begrensede omfang gjør at oppføringene for boforhold og familiestilling i folketellingene blir viet mindre oppmerksomhet. Oppgaven fokuserer på hvilken sivilstand kvinnene var oppført med i folketellingene, altså om de var enker, gifte eller ugifte, og ser dette i sammenheng med hvilke typer arbeid de utførte. I enkelte tilfeller har det likevel vært nødvendig å se på hvilken familiestilling kvinnene hadde i folketellingene. Dette gjelder blant annet for tjenestepikene, da ikke alle hadde dette oppført som yrke. I tillegg er dette gjeldende for familiestillingen «hans kone», da flertallet av disse kvinnene ikke hadde noe oppført yrke i folketellingene.

Problemstilling

Den overordnede problemstillingen lyder som følgende: Oppgaven skal gjennom bruk av folketellingene fra 1875 og 1910 analysere kvinners sysselsetting og arbeid i Ålen, og deres rolle i yrkeslivet og økonomien. Hvilke endringer skjedde i samfunnet og kvinners arbeid fra 1875 til 1910?

Videre har oppgaven tre underordnede problemstillinger: Hvilke likheter og ulikheter ser man mellom enker, ugifte og gifte kvinners sysselsetting, og hvordan endret dette seg mellom 1875 og 1910? Hvordan endret fordelingen i kategoriseringen av kvinners sysselsetting seg mellom 1875 og 1910? Hvilke forskjeller så man mellom fjellbygda Ålen og bergstaden Røros i tidsperioden?

Oppgavens videre oppbygging

Oppgaven er videre delt inn i fem kapitler. Det første kapitlet, metode og kildemateriale, forklarer hvilke primær- og sekundærkilder som er brukt i oppgaven, og redegjør for valgt metode. I tillegg belyser kapitlet bakgrunnen for kategoriseringen av kvinners sysselsetting. Kapittel to omhandler den generelle bakgrunnen innen økonomi, samfunn og kvinners arbeid på landsbasis, og ser dette i sammenheng med forhold i Ålen. Ålens befolkning og kvinners sysselsetting i de aktuelle årene presenteres også ved bruk av tabeller. Kapittel tre analyserer

og sammenligner enker, ugifte og gifte kvinners sysselsetting i Ålen i 1875 og 1910, ut fra de ulike kategoriene for sysselsetting. Kapittelet omfatter også viktige næringsveier i Ålen, og kvinners rolle innen disse. Kapittel fire gjør en kort sammenligning av kvinners sysselsetting i fjellbygda Ålen og bergstaden Røros i tidsperioden. Avslutningsvis blir funnene videre diskutert og sammenfattet i et oppsummeringskapittel.

Metode og kildemateriale

Oppgaven tar utgangspunkt i selvinnhentet datamateriale fra folketellingene for Aalen sogn i 1645P Haltdalen prestegjeld i 1875 og for 1644 Ålen herred i 1910. Det ville vært hensiktsmessig å bruke tall fra 1865 i stedet for 1875 grunnet de store endringsprosessene innen transport, kommunikasjon og jordbruk som skjedde i Norge i denne tidsperioden. I tillegg skjedde det flere endringer i hvordan folketellingene ble nedskrevet mellom 1865 og 1875. Etter å ha kontaktet statsarkivet viser det seg imidlertid at 1865-folketellingen for Ålen ikke lenger er å oppdrive. Derfor er data fra 1875-folketellingen benyttet.

Å bruke 1875-tellingen gir likevel et godt grunnlag for sammenligning med 1910, da folketellingene både viser ulikheter og endringer i kvinners sysselsetting. Bygdesamfunnet Ålen gjennomgikk heller ikke store endringsprosesser før etter 1875. En av de viktigste hendelsene for Ålens økonomiske utvikling var ferdigstillingen av jernbanen på slutten av 1870-tallet. Det er derfor interessant å sammenligne 1875 og 1910, da 1875-tellingen gir et godt bilde på hvordan samfunnet var før jernbanen ble satt i drift. Jernbanen koblet Ålen til resten av Norge, og til dels også andre land, ved at den skapte muligheter for deltakelse i nasjonal og internasjonal økonomi. Det ble lettere å frakte både varer og mennesker, og denne effektiviseringen hadde innvirkning på hele samfunnet, også kvinners arbeidsmuligheter. De store samfunnsendringene i Ålen skjedde derfor i forbindelse med jernbanebyggingen, noe ulikt mange andre steder i Norge. Det var kanskje en medvirkende faktor flere steder, men i Ålen var den altså avgjørende for samfunnsutviklingen.

Oppgavens mål er å sammenligne to folketellinger, og den valgte metoden er derfor komparativ metode. Folketellingene fra 1875 og 1910 skal sammenlignes for å oppdage likheter og ulikheter i sysselsetting hos enker, gifte og ugifte kvinner. Folketellinger som primærkilde kan brukes både kvantitativt og kvalitativt, og må bearbeides og settes i system for å finne det man ønsker svar på. Denne oppgaven blir av kvalitativ art, grunnet måten datamaterialet er brukt på, da det settes fokus både på kvinnene som helhet, og som individer i samfunnet.

Anvendt kildemateriale

Analysen er hovedsakelig basert på tall fra folketellingene. For å kunne sette disse tallene inn i en historisk kontekst, er det i tillegg nødvendig å anvende ulike sekundærkilder. Bokserien *Ålen og Ålbyggen* av Aud Mikkelsen Tretvik gir et godt innblikk i bygdas historie og utvikling. Bind I og II tar systematisk for seg alle gårdene i Ålen, med tilhørende gårds- og slektshistorie. Bind III omhandler bygdas generelle historie, og mye av informasjonen i oppgaven er hentet herfra. I tillegg er Anders Jonsen Reitans bok *Ålen* fra 1936 brukt, og Amund Hellands bok *Norges land og folk*. Annen litteratur om bygda er også brukt. Boken til Gudbrand Grøt, *Ålen Meieri*, og det lokalhistoriske tidsskriftet *Oppunder fjellbandet* er eksempler på dette.

Bygdesamfunnet Ålen settes også inn i en nasjonal kontekst, for å kunne se sammenhenger mellom kvinners rolle i samfunnet generelt og i bygdesamfunnet. Her er boken *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* relevant, da den gir et godt innblikk i generell kvinnehistorie og oppbyggingen av samfunnet i den aktuelle tidsperioden. Pål Thonstad Sandviks *Nasjonens velstand* gir også et godt innblikk i det norske samfunnets utvikling på 1800-tallet, og tar for seg temaer knyttet til økonomi og arbeid, men også kvinners rolle i samfunnet. *Norges landbrukshistorie bind III* av Gjerdåker er også brukt for å få et innblikk i ulike aspekter av jordbrukssamfunnet. Sogner & Telstes *Ut og søkje teneste: Historia om tenestejentene* gir et godt innblikk i yrket som tjenestepike, noe som er svært relevant for oppgaven. Berghs bok om jernbanen i Norge er også brukt, da jernbanen ble særdeles viktig for samfunnet i Ålen. For å kunne tyde folketellingene riktig, er også doktorgraden til Hege Roll-Hansen brukt som sekundærkilde. Denne utdyper likheter og ulikheter i hvordan folketellingene ble nedtegnet, og fokuserer også på kjønn og arbeid i husholdet, noe som er svært relevant for denne oppgaven. I tillegg er enkelte tidligere master- og bacheloroppgaver brukt som kilder til tematikken. Dette grunnet at det generelt finnes lite forskning på sysselsetting av kvinner, spesielt i et lokalhistorisk perspektiv. Avslutningsvis vil oppgaven sammenligne kvinners sysselsetting i Ålen og Røros i tidsperioden. Her er Bodil Aspaas Riises bacheloroppgave brukt som sammenligningsgrunnlag, da den omhandler mye av den samme tematikken som denne oppgaven.

Folketellinger som kilde

Oppgavens primærkilder er som nevnt folketellingene for årene 1875 og 1910. Arbeidet med folketellingene startet med å få en generell oversikt over datamaterialet. Datagrunnlaget ble hentet fra UiTs registreringssentral for historiske data, som baserer seg på data fra digitalarkivet. Registeringssentralens søkefunksjoner gjorde det lettere å gjennomgå datamaterialet, og ble derfor brukt i stedet for digitalarkivets egen nettside. Tallene ble deretter manuelt gjennomgått, og plottet inn i et excel-ark. Fokuset var å innhente opplysninger om hvor mange som bodde i hver husstand, og hvor mange av disse som var kvinner. I tillegg ble det notert ned navn, familiestilling, sivilstatus, yrke, fødselsår, fødested og eventuelle merknader for hver kvinne i hver husstand. Husfars yrke ble lagt inn i merknader, da husmor ofte var tett knyttet opp mot yrket hennes mann hadde. Ut fra dette ble det lagt et godt grunnlag til å kunne sortere informasjonen. Hovedfokuset innen den videre sorteringen av datamaterialet var å systematisere de ulike yrkene, samt hvor mange ugifte, gifte og enker som var oppført med de ulike yrkene i folketellingene.

Å bruke folketellinger som primærkilde har flere positive sider, men kan også skape flere utfordringer. På den ene siden er de noen av de mest pålitelige og systematiserte opplysningene som finnes om kvinner i Ålen i tidsperioden. Det må likevel også reflekteres over hvilke opplysninger folketellingene *ikke* viser. Folketellinger er også generelt kilder med god reliabilitet. Det må likevel tas i betraktning at det kan skje menneskelige feil, både i selve nedskrivningene i de aktuelle årstallene, men også når opplysningene er blitt digitalisert. I tillegg har jeg brukt digitalarkivets data gjennom UiTs registreringssentral, som blir enda et ledd som gir mulighet for feilnoteringer. Min egen prosessering av datamaterialet gir også mulighet for at opplysninger kan ha blitt feilnotert. Dette tatt i betraktning er folketellingene likevel gode kilder for å sammenligne ugifte, gifte og enkers sysselsetting i 1875 og 1910.

Folketellingen 1875 var den første der ulønnet husarbeid, «huslig arbeid», ble nedskrevet.¹ Nytt for denne folketellingen var at alle tilstedeværende skulle telles med, uavhengig av om de befant seg på eget bosted eller ikke. I tillegg ble de fraværende som bodde i husstanden telt med.² Tellingen for 1875 var også den første tellingen der det ble utdypet hva slags arbeid man hadde, ikke bare krysset av i ferdige trykte kategorier.³ Dette gjorde det enklere å undersøke hvor stor

¹ Roll-Hansen 2012: 73

² Roll-Hansen 2012: 76

³ Roll-Hansen 2012: 85

del av Norges befolkning som var i arbeid, og hva de arbeidet med, men gjorde det til gjengjeld vanskelig å finne ut av hva de faktisk livnærte seg av.⁴ Husarbeid var i 1875-tellingen ansett som produktivt arbeid, men ikke arbeid i den forstand at det var forsørgende. Kategorien husarbeid omfattet dermed både lønnede og ulønnede arbeidere.⁵ Huslig arbeid var den største yrkesgruppen både i 1875 og 1910, og omfattet i begge folketellingene både kvinner som hadde lønnet og ulønnet arbeid. Folketellingene fokuserte mer på hvilken type arbeid som ble utført, enn om det var lønnet eller ikke.⁶ Folketellingene for 1875 og 1910 var relativt like i nedskrivning og utforming, men det var generelt flere opplysninger nedskrevet i 1910-tellingen.

I mitt arbeid med folketellingene har jeg gjennomgått hver enkelt kvinne oppført i de digitaliserte folketellingene, og sammenlignet med tall fra Norges offisielle statistikk for folketellingen 1875 og 1910. Antall tilstedeværende kvinner oppført i SSBs statistikk var eksempelvis 1129 kvinner i 1910,⁷ mot de 1163 kvinnene jeg har notert ned opplysninger om. Forskjellene mellom egeninnhentede opplysninger og SSBs statistikk vises spesielt godt når det kommer til antall menn i bygda, der SSB viser 1124 tilstedeværende menn,⁸ mens jeg har funnet 1453 menn i Ålen i 1910. Det er vanskelig å si hvorfor tallene er så ulike, og om det skyldes at enkelte er notert ned flere ganger, eller om det faktisk var så mange menn i bygda. SSBs tall for 1875 stemmer bedre overens med egne funn, men er likevel ikke nøyaktig de samme.⁹ Med tanke på at jeg har gjennomgått alle kvinner manuelt i begge år, og funnet opplysninger på alle disse, velger jeg å ta utgangspunkt i tallene jeg selv har funnet i de digitaliserte folketellingene.

Kategorisering av kvinners sysselsetting

For å få oversikt i datamaterialet fra de aktuelle folketellingene, ble kvinnene kategorisert ut fra hvilke yrker de ble oppført med i folketellingene. Dette gjorde det enklere å sammenligne data fra 1875 og 1910. Bodil Aspaas Riises bacheloroppgave *Kvinner i arbeidsliv og økonomi på Røros* er brukt som inspirasjon for utforming av kategoriene. Selve kategoriseringen er imidlertid formet etter forholdene i Ålen, og tilpasset yrkene kvinnene i Ålen var sysselsatt med. Under arbeidet med dette dukket det opp enkelte problemstillinger som det måtte tas

⁴ Roll-Hansen 2012: 96

⁵ Roll-Hansen 2012: 94

⁶ Roll-Hansen 2012: 142

⁷ SSB NOS Folketellingen 1910 Første hefte: 38

⁸ SSB NOS Folketellingen 1910 Første hefte: 38

⁹ SSB NOS Folketellingen 1876 Første hefte: 14

stilling til. Et av problemene var at enkelte ble oppført med flere yrkestitler, og derfor i utgangspunktet kunne passe innenfor flere av kategoriene. I disse tilfellene er arbeid knyttet til husholdet ikke oppført, dersom de hadde arbeid utenfor husholdet eller innen håndarbeid og små-skala produksjon. I tillegg var flere tjenestejenter oppført med hvilken type arbeid de utførte i tjenesten, men de blir her kategorisert i «tjeneste hos andre».

Et av yrkene det var spesielt vanskelig å kategorisere var budeiene. Dette grunnet at disse kvinnene både var tjenestepiker, husmødre eller hadde dette som lønnet arbeid utenfor husholdet. Budeiene ble derfor plassert i ulike kategorier, selv om kvinnene i utgangspunktet utførte samme type arbeid, altså arbeid innen melking, meieriproduksjon og fjøsstell.

Datagrunnlaget fra folketellingene skapte seks naturlige kategorier for inndeling av sysselsetting; arbeid i husholdet, lønnet arbeid utenfor husholdet, tjeneste hos andre og håndarbeid og små-skala produksjon. Det er også laget en kategori for de som ikke var oppført med næringsvei, eller var tilknyttet ektemannen. I tillegg til disse er det laget en kategori for de som hadde kår, pensjon, fattigstøtte eller ble forsørget av andre.

Siden 1875-folketellingen regnet både lønnet og ulønnet arbeidet i kategorien «husarbeid», er det laget en egen kategorisering for «arbeid i husholdet». Kategorien arbeid i husholdet omfavner husmødre, kvinner tilhørende familien som hjalp til i husholdet, kvinner som arbeidet med hus- og fjøsstell, og gårdbrukere/selveiere. Lønnet arbeid utenfor husholdet består av kvinner som hadde yrker uten tilknytning til eget og andres hjem, eksempelvis jordmødre, dagarbeidere og lærerinner. Den tredje kategorien, arbeid i tjeneste hos andre, omfatter alle kvinner oppført som tjenere, tjenesteytende eller tjenestepiker. Som nevnt har flere av disse kvinnene spesifikasjoner på arbeidet de utførte, noe oppgaven vil komme tilbake til. Den fjerde kategorien består av kvinner som drev med ulike variasjoner av håndarbeid og produksjon i liten skala, eksempelvis skreddere og sypiker. Den femte kategorien omfatter alle kvinner i yrkesaktiv alder som ikke var oppført med næringsvei, samt kvinnene som var tilknyttet sin ektemann. Dette betyr ikke at de ikke utførte arbeid, men at det av ulike grunner ikke ble nedskrevet hvilket arbeid de gjorde. Dette gjelder spesielt de gifte kvinnene, der mange av dem sannsynlig hadde arbeid knyttet til husstell og gårdsdrift, men i folketellingene kun ble oppført i tilknytning til sin ektemanns yrke eller som «hans kone». Den sjette og siste omfatter kvinnene som hadde kår, pensjon, fattigstøtte eller ble forsørget av andre. Denne kategorien er nødvendig å ha med da en stor andel av spesielt enkene i yrkesaktiv alder havner innen denne kategorien.

Bakgrunn

Generell utvikling i Norge

Det norske samfunnet gjennomgikk flere endringsprosesser på 1800-tallet. Århundret var preget av befolkningsvekst, noe som medførte at mange flyttet på seg, enten det var til byene eller til Amerika. Det var hovedsakelig menn som flyttet, men på bygdene så man imidlertid fortsatt et overskudd av menn. Generelt i bygde-Norge flatet befolkningsveksten ut etter 1865.¹⁰

1800-tallets Norge utviklet seg fra et bondesamfunn til et land med økende handel, industri og urbanisering, noe som medførte nye næringsveier og yrkesmuligheter, også for kvinner.¹¹ Økonomien i det preindustrielle jordbrukssamfunnet var sentrert rundt familien, altså en husholdsøkonomi der husholdet både var rammen rundt produksjonen, men også målet for produksjonen. Kvinner hadde en betydningsfull rolle i husholdsøkonomien, som en viktig bidragsyter for at husholdningen skulle fungere. Utvikling av transport, kommunikasjonsmidler og industri medførte at markedet stadig fikk større innflytelse og betydning i det norske samfunnet, og Norge ble tettere knyttet opp mot verdensmarkedet og verdensøkonomien. Husholdets rolle fikk derfor gradvis mindre betydning i den norske økonomien. Kvinners rolle i økonomien og arbeidsmarkedet ble dermed også en annen. Mens menn i større grad tok del i moderniseringen og det voksende arbeidsmarkedet, ble de fleste kvinnene igjen i husholdet som husmødre, hjemmeværende døtre eller tjenestepiker. Kvinners arbeidsoppgaver i husholdet endret seg lite, men deres plass i økonomien ble likevel en annen. Selv om moderniseringen hovedsakelig påvirket menns arbeidsmuligheter, økte også kvinners mulighet for sysselsetting utenfor eget hushold.¹²

Fremskritt innen teknologi, kommunikasjon og transport hadde stor innvirkning på utviklingen fra en husholdsøkonomi til en markedsøkonomi i Norge. I 1880 ble jernbanestrekningen mellom Kristiania og Trondhjem ferdigstilt,¹³ og hadde sin storhetstid frem til 1920-årene.¹⁴ Med jernbanen fulgte bedre kommunikasjonsmuligheter, og samtidig et drastisk kutt i transportkostnader. Med dette ble mulighetene for produksjon og handel større.¹⁵ Jernbanen

¹⁰ Hagemann 2020: 221: del 3 i Hagemann, Melby, Roll-Hansen, Sandvik & Øye: 2020

¹¹ Sogner & Telste 2005: 39

¹² Hagemann 2020: 216: del 3 i Hagemann, Melby, Roll-Hansen, Sandvik & Øye: 2020

¹³ Bergh 2004: 11

¹⁴ Bergh 2004: 19

¹⁵ Bergh 2004: 18

gjorde at de større byene ble sterkere knyttet sammen, i tillegg til at små lokalsamfunn fikk ta større del i den nasjonale økonomien.

Det store hamskiftet fra rundt 1870 i Norge innebar blant annet at jordbruket gradvis ble kommersialisert og spesialisert. Økonomien bevegde seg over fra en husholdsøkonomi med selvforsyning, til en markedsøkonomi med utgangspunkt i pengehushold. Dette medførte en endring og innskrenking av kvinners arbeidsoppgaver på gårdene, da maskiner, hester og nye metoder i jordbruket skapte mer effektivitet og dermed mindre arbeid på gårdene. Tidligere hadde kvinnene stått for store deler av gårdsarbeidet, men hamskiftet medførte at kvinnenes arbeid ble mer spesialisert til husarbeid.¹⁶ Større etterspørsel etter meieriprodukter på landsbygdene medførte imidlertid at kvinnenes kunnskap og arbeidskraft innen melking og fjøsstell ble viktigere. Opprettelsen av meieriene forsterket dette, og sysselsatte også flere kvinner, i tillegg til at budeienes kunnskap var essensiell for melking og produksjon av meieriprodukter.¹⁷

Tjenesteyrket sysselsatte mange kvinner på 1800- og inn på 1900-tallet. De aller fleste var ugifte, og majoriteten var mellom 15 og 30 år gamle.¹⁸ Tjenestepiker fantes over hele landet, både på landsbygda og i byene. Som regel var tjenesteyrket bedre betalt i byene. De sosiale skillene mellom tjenestefolk og arbeidsgiverne var imidlertid betraktelig mindre på bygda enn i byene. På landsbygda hadde kvinnene i huset stort sett samme arbeidsoppgaver som tjenestepikene, og de bodde og oppholdte seg ofte sammen. Skillet mellom tjenere og familien var mer synlig delt i en over-og underklasse i byene.¹⁹ Andelen tjenestejenter gikk gradvis nedover i siste halvdel av 1800-tallet og inn på 1900-tallet.²⁰ Dette skyldtes nye arbeidsmuligheter for kvinner, blant annet innen syng, renhold ulike steder, og meierivirksomhet. Når kvinnene fikk muligheten til å velge, ble tjenesteyrket valgt bort i større og større grad. De nye yrkene hadde ofte bedre lønn og mer regulert arbeidstid, og var derfor mer attraktive.²¹

¹⁶ Hagemann 2020: 246: del 3 i Hagemann, Melby, Roll-Hansen, Sandvik & Øye: 2020

¹⁷ Hagemann 2020: 247: del 3 i Hagemann, Melby, Roll-Hansen, Sandvik & Øye: 2020

¹⁸ Sogner & Telste 2005: 34

¹⁹ Sogner & Telste 2005: 75

²⁰ Sogner & Telste 2005: 77

²¹ Sogner & Telste 2005: 78

Håndarbeid og produksjon var også områder kvinner hadde arbeidsmuligheter. Dette hadde lenge vært viktig for selvberging på landsbygdene, men fra rundt 1860 ble dette feltet gradvis spesialisert. Spesialiseringen så man også på landsbygdene, der produksjon for salg, og ikke kun for selvberging, stadig ble vanligere.²²

Selv om arbeidsmulighetene stadig ble flere, var det fortsatt mange som måtte benytte seg av fattighjelpen. Dette ble ansett som nedverdiggende, og helst prøvde man å unngå å motta bistand derfra. Fattighjelpen ble imidlertid gradvis mer generøs utover 1800-tallet, selv om den fortsatt var vanskelig å leve av.²³

Ålen

Ålen er en fjellbygd øverst i Gauldalen, og var mellom 1855 og 1972 en egen kommune i Sør-Trøndelag. Bygdesamfunnet gjennomgikk, slik som resten av Norge, flere endringer i tidsperioden. Innbyggertallet i Ålen vokste fra 1712 til 2617 innbyggere mellom 1875 og 1910, som var noe ulikt generell landsbasis der veksten på landsbygdene flatet ut. Tilflytting av mannlig arbeidskraft kan imidlertid ha hatt en del innvirkning på det økte innbyggertallet, da det var flere menn enn kvinner i bygda i begge de nevnte årstall. Generelt på landsbasis var det også en overvekt av menn på landsbygda, noe bygdesamfunnet Ålen bekrefter.

Det store hamskiftet endret både økonomien og jordbruket i Norge fra 1870-tallet av. Dette var imidlertid ikke veldig synlig i Ålen, i alle fall ikke den første tiden. Opprettelsen av Aalens Dampmeieri i 1895 tydet imidlertid på en kommersialisering av meieriproduksjonen, og skapte også nye sysselsettingsmuligheter for kvinner. Det som kanskje hadde mest innvirkning på moderniseringen av bygdesamfunnet og økonomien, var ferdigstillingen av jernbanen.

Bygdesamfunnet Ålen var i årene rundt 1875 preget av flere endringsprosesser. Utbedring av blant annet transport- og kommunikasjonsteknologier var viktige for utviklingen av samfunnet. 1872-vedtaket fra Stortinget om bygging av Rørosbanen var en av prosessene som fikk stor betydning for bygda. Byggingen av jernbanen skapte mange arbeidsplasser for mennene i bygda, og rundt 1873 arbeidet så mange som 342 ålbygger på jernbanen. Jernbanebyggingen var en effektiv prosess, og Rørosbanen ble ferdig allerede i 1877.²⁴ Dette arbeidet medførte

²² Sandvik 2021: 88

²³ Sandvik 2021: 97

²⁴ Tretvik 1998: 302

også en befolkningsvekst, da det kom mange tilflyttende arbeidere som bosatte seg i Ålen.²⁵ Disse arbeiderne hadde også innvirkning på samfunnslivet i Ålen, da de hadde med seg nye impulser innen språk, klesstil og kulturliv.²⁶ Jernbanestasjonene i Ålen på dette tidspunktet var Eidet og Reitan stasjon, og i tillegg gikk en av veiene fra Kristiania til Trondhjem gjennom Ålen.²⁷



Figur 1. Kartet viser Ålen i 1882 med jernbanestasjonene Reitan og Eidet, og jernbanen videre nedover Gauldalen. Hentet fra kartverket.no, historiske kart.

Etter arbeidet med jernbanen var over, ble gruvedriften igjen en viktig næringsvei for Ålens innbyggere. Killingdal gruve som hadde ligget brakk i mange år, ble satt i drift igjen i 1890-årene, og sysselsatte mange av mennene i bygda.²⁸ Kjøli gruve var bare tidvis i drift, men i 1891 overtok et firma fra Trondhjem driften, og ble en kilde til mange arbeidsplasser. Den eneste

²⁵ Tretvik 1998: 304

²⁶ Reitan 1936: 70

²⁷ Helland 1898: 262

²⁸ Tretvik 1998: 305

industrien som fantes i Ålen på slutten av 1800-tallet var Eidet smeltehytte, som var tilknyttet gruvedriften på Røros, Aalens dampmeieri og bergverksdriften.²⁹ Muligheten for lønnet arbeid på gruvene var nok en av årsakene til at det var lite emigrasjon fra Ålen sammenlignet med resten av Haltdalen prestegjeld i tidsperioden.³⁰

Gårdsdrift var også en viktig næringsvei i Ålen, til dels innen dyrking av jord, men spesielt innen husdyrhold og fedrift.³¹ Nyvinninger som lettet jordbruksarbeidet i Norge på 1800-tallet skapte mer effektivitet, og dermed bedre forutsetninger for å kunne leve av jordbruket.³² Effektiviseringen av åkerbruket var imidlertid en treg prosess i Ålen. I 1896 fantes det eksempelvis kun to slåmaskiner i hele Ålen herred.³³ Bygdas geografiske beliggenhet høyt over havet hadde et relativt hardt klima som ikke egnet seg særlig for korndyrking. De spede forsøkene på kornproduksjon avtok etter hvert, til fordel for engdyrking til foring av krøtterne. Størsteparten av landarealet i Ålen besto av utmark og fjell, samt en del skog. Ålen trengte derfor en kontinuerlig korntilførsel utenfra.³⁴ Lite effektivitet i åkerbruket skyldtes både fokuset på fedrift, samt at lønnet arbeid i gruvene var mer attraktivt enn åkerbruk.³⁵

Frem mot 1870 var det en nedgang i store gårdsbruk i Norge. I områdene rundt Røros var det vanlig med såkalte parseller, altså eiendom delt opp i mindre stykker. De små gårdsbrukene ga lite avkastning, noe som var en av årsakene til at mange var sysselsatt på gruvene i tillegg til gårdsdriften.³⁶ Gårdene produserte i stor grad kun for selvberging, og fokuserte i Ålen som nevnt i større grad på fedrift og husdyrhold enn åkerbruk. Storfe og sau var de vanligste dyrene på gårdene i Ålen, i tillegg til at mange av gårdene hadde hest til å bidra med de tunge arbeidsoppgavene.³⁷

På 1870-tallet ble produksjon for salg, og ikke kun for selvberging, vanligere. Handelen økte ytterligere etter Rørosbanen ble ferdigstilt i 1877, og bøndene kunne selge varer fritt blant annet til Røros og Trondhjem. Smør og andre meieriprodukter, i tillegg til slaktedyr og skinn, var de vanligste varene som ble eksportert fra Ålen. Arbeid knyttet til stell og melking av dyrene, samt

²⁹ Helland 1898: 260

³⁰ Aspås 1997: 34

³¹ Tretvik 1998: 310

³² Tretvik 1998: 315

³³ Tretvik 1998: 349

³⁴ Helland 1898: 257

³⁵ Tretvik 1998: 350

³⁶ Gjerdåker 2002: 117

³⁷ Helland 1898: 258

produksjon av meierivarer, var kvinnearbeid. Den videre prosessen med omsetning av produktene fra husdyrholdet var det imidlertid mennene som tok seg av.³⁸ Den økte handelsvirksomheten mellom 1875 og 1910 medførte at næringslivet ble mer variert. I tillegg ble det enklere og billigere å kjøpe det husstandene trengte, slik at bytting av varer mellom gårdene gradvis minsket.³⁹ Et godt eksempel på den økte handelsvirksomheten i Ålen var at bygda etter hvert også eksporterte varer utenlands, da spesielt smør til England.⁴⁰

Ålens harde klima gjorde det som nevnt vanskelig med korndyrking, og handel av ulike varer var derfor nødvendig for innbyggerne. Ålbyggene var selvberget til den grad det var mulig, men enkelte varer måtte likevel komme til utenfra. Før det kom landhandel i Ålen var det vanlig å ta den lange reisen til Trondhjem for å selge smør, slaktedyr og skinn, for å kunne kjøpe nødvendige varer som korn, fisk og salt. Disse turene ble i 1850-årene overtatt av Per Tarvaldsen og Per Andersen Reitan. De kjøpte varer fra bøndene i Ålen, solgte dem i Trondhjem, og kjøpte så varer fra Trondhjem for salg i Ålen. Per Tarvaldsen drev med handel på Sletten helt til sin død i 1897. I tillegg til dette var det landhandel ved Eidet fra 1830-årene, og denne ble drevet av ulike menn i de påfølgende tiårene.⁴¹ Det var også landhandel i forbindelse med jernbanen, noe som viser jernbanens store betydning for handelsvirksomheten i bygda.⁴² I 1871 ble Ålens Handelsforening stiftet, og kort tid etter ble også Hesdalens Handelsforening opprettet. Handelsforeningene ble drevet som aksjeselskap, der eierne hadde små aksjeandeler de kunne ta ut utbytte av. Handelsforeningene holdt til i ulike lokaler, samt i noen av aksjeeiernes hjem.⁴³ Kildene sier ingenting om at det var kvinner involvert i denne handelen, men det er det vanskelig å fastslå. I 1907 ble Ålens Koop. Selskap stiftet, og utviklet seg til å bli bygdas største handelsforretning. Selskapet hadde lokaler både ved Stensli og i Hessdalen.⁴⁴ I folketellingen fra 1910 var det Olaf Nilsen som var bestyrer i selskapet. I tillegg til disse ble det også drevet utsalg av kaffe og bakervarer flere steder, og innen denne typen virksomhet var det flere kvinner som var aktive. Økningen i handel og annen virksomhet medførte at bygda etter hvert også fikk poståpneri og sparebank, i tillegg til flere stillinger knyttet til administrativ virksomhet.⁴⁵ Aalens sparebank ble opprettet i 1890.⁴⁶

³⁸ Tretvik 1998: 350

³⁹ Tretvik 1998: 333

⁴⁰ Grøt 1985: 13

⁴¹ Reitan 1936: 183

⁴² Reitan 1936: 184

⁴³ Reitan 1936: 183

⁴⁴ Reitan 1936: 184

⁴⁵ Tretvik 1998: 346

⁴⁶ Helland 1898: 261

Befolkningen i Ålen i 1875 og 1910

Tabell 1 viser en oversikt over befolkningen i Ålen i 1875 og 1910. Da oppgavens hovedfokus er kvinners sysselsetting, er det hovedsakelig informasjon om kvinnene som er presentert i tabellen. Tabellen er laget ut fra egeninnhentede tall fra folketellingene i Ålen i 1875 og 1910, hentet fra UiTs registreringsentral for historiske data.

År	Total befolkning	Kvinner totalt	Menn	Kvinner under 15 år	Kvinner mellom 15 og 70 år	Kvinner over 70 år	Ugifte kvinner over 15 år	Gifte kvinner totalt	Enker totalt
1875	1712	789	923	281	447	61	145	297	64
1910	2617	1163	1454	454	659	50	281	347	79

Tabell 1: Ålens befolkning, med hovedfokus på kvinner

Ålen 1875

Folketellingen fra 1875 viste at det var 1712 personer i Ålen, hvor 789 av disse var kvinner. Befolkningssammensetningen viste dermed en mannsdominans, hvor 54% av befolkningen var menn. Det var 342 kvinner under 15 og over 70 år, altså utenfor yrkesaktiv alder. Kvinnenes sivilstatus var fordelt som følgende; 64 enker, 297 gifte og 426 ugifte. Av de ugifte over 15 år, var det 145 kvinner i yrkesaktiv alder. To kvinner var ikke oppført med sivilstatus. I 1875 var det til sammen 447 kvinner i yrkesaktiv alder i Ålen. Enkelte var imidlertid i arbeid selv om de var yngre eller eldre enn dette, men disse er sett vekk fra i senere statistikk i oppgaven.

Ålen 1910

Det totale folketallet hadde i 1910 økt fra 1712 til 2617 mennesker. Antall kvinner hadde økt fra 789 til 1163. Kvinnene utgjorde ca. 44% av befolkningen, mot 46% i 1875. Samfunnet var fortsatt mannsdominert. Andelen menn hadde økt fra 54% i 1875 til 56% i 1910. 659 av kvinnene var mellom 15 og 70 år, og dermed i yrkesaktiv alder. Enkelte kvinner var ikke oppført med alder, men flere av disse var oppført med yrke, så tallet kan ha vært høyere. 504 kvinner var utenfor yrkesaktiv alder, men flere av disse var likevel i arbeid, slik som i 1875. Eksempelvis var det i 1910 tre tjenestepiker som bare var 13-14 år gamle. De fleste over 70 år levde på kår, men enkelte hadde også husgjerning og stell i egen husholdning som ulønnet arbeid. Det var imidlertid få kvinner utenfor yrkesaktiv alder som var registrert med arbeid i folketellingene. Disse er derfor ikke medregnet i tall og tabeller gjennom oppgaven.

Både i 1875 og i 1910 var det en overvekt av menn i bygda. Dette skyldtes sannsynligvis at mange kom for å arbeide på jernbanen og innen gruvedriften. Arbeid på jernbanen og i Killingdal og Kjøli gruve var som nevnt en viktig del av arbeidsmarkedet i lokalsamfunnet i tidsperioden. Mange husfedre var oppført som gruvearbeidere, men flere av disse var i tillegg også gårdbrukere. Ut fra dette kan det tenkes at kvinnene som ikke var oppført med yrke, hovedsakelig husmødrene, arbeidet med å drive gården når husfaren var på lønnet arbeid på jernbanen eller i gruen. Begge folketellingene var preget av at det var et mannsdominert samfunn, der spesielt de gifte kvinnene var sterkt knyttet opp til sine ektemenn. Dette vises i måten folketellingene er skrevet, der de gifte konene eksempelvis bare ble betegnet som «gaardbrukerkone» eller «grubearbeiderkone».

Kvinneres sysselsetting i 1875 og 1910 i Ålen

Som nevnt er kvinnene i Ålen inndelt i ulike kategorier basert på hvilken form for sysselsetting de hadde. Tabell 2 og 3 viser hvor mange prosent av enkene, de ugifte og de gifte kvinnene som drev med arbeid innen de ulike kategoriene i 1875 og 1910. Tabellene omfatter alle enker, gifte og ugifte kvinner mellom 15 og 70 år i begge de nevnte årstall.

Tabell 2: Kvinneres sysselsetting i 1875

1875	Arbeid i husholdet	Lønnet arbeid utenfor husholdet	Tjeneste hos andre	Håndarbeid og småskala produksjon	Ikke oppgitt næringsvei, eller knyttet til ektemann	Kår, pensjon, fattigstøtte eller forsørges av andre
Enker (32 stk.)	44%	9%	3%	3%	3%	38%
Gifte (276 stk.)	1%	1%	<1%	<1%	93%	4%
Ugifte (145 stk.)	31%	1%	44%	9%	12%	3%

I 1875 bodde det totalt 64 enker i Ålen, hvor 32 av dem var i yrkesaktiv alder. Av disse 32 var de fleste sysselsatt med arbeid i husholdet. Mange av enkene under 70 år var også kår-enker. 13 av enkene var gårdbrukere og eiere av egen gård. Det var likevel enkene som prosentvis hadde mest lønnet arbeid utenfor husholdet.

Det var totalt 297 gifte kvinner i Ålen i 1875, hvorav 276 var i yrkesaktiv alder. Tabellen viser at kun 1% av de gifte kvinnene var oppført med arbeid i husholdet. Dette tallet er kunstig lavt, da de fleste gifte kvinner som regel arbeidet med stell av hus, gård, og barn. Grunnen til dette var at 93% av de gifte kvinnene var oppført med kone av mannens yrke, eksempelvis gårdbrukerkone, eller arbeiderkone. De var altså sterkt tilknyttet sin ektemann da folketellingen ble gjennomført, og ble derfor ikke oppført med eget arbeid.

De ugifte kvinnenes sysselsetting var mer variert enn de giftes og enkenes. Dette stemmer godt overens med landsbasis på dette tidspunktet, da det som regel var ugifte kvinner som var i arbeid. Ålen hadde totalt 426 ugifte kvinner i 1875, hvor kun 145 av dem var i yrkesaktiv alder. Spesielt var det arbeid i tjeneste hos andre som dominerte blant disse kvinnene, noe som også var tilfellet i resten av Norge. Det var også flere jenter under 15 år som var oppført som tjenestepiker, som ikke er med i tabellen. 31% av kvinnene arbeidet i husholdet, og de fleste av dem hjalp foreldrene med husstell og gårdsdrift.

Tabell 3: Kvinnens sysselsetting i 1910

1910	Arbeid i husholdet	Lønnet arbeid utenfor husholdet	Tjeneste hos andre	Håndarbeid og småskala produksjon	Ikke oppgitt næringsvei, eller knyttet til ektemann	Kår, pensjon, fattigstøtte eller forsørges av andre
Enker (45 stk.)	58%	9%	0%	2%	0%	31%
Gifte (333 stk.)	53%	1%	<1%	2%	41%	3%
Ugifte (281 stk.)	34%	16%	27%	9%	14%	<1%

I 1910 var det totalt 79 enker i Ålen, hvor 45 av dem var under 70 år. De fleste av disse enkene arbeidet i husholdet, med husstell og gårdsdrift. 13 av enkene var også oppført som gårdbrukere og eiere av egen gård. Ingen av enkene arbeidet i tjeneste hos andre. 31% av enkene var enten føderåd, fikk støtte fra fattigvesenet eller var pensjonister.

Totalt var det 347 gifte kvinner i Ålen i 1910, og 333 av dem var i yrkesaktiv alder. Over halvparten arbeidet i husholdet, som husmødre, med husgjerning eller hus-og fjøsstell. Kun 1% av kvinnene var i lønnet arbeid utenfor husholdet, noe som stemmer godt overens med den samtidige tanken om at gifte kvinner skulle arbeide i husholdet. Av disse var det to budeier, én dagarbeiderske og én meierske. Det var kun én gift kvinne som arbeidet som tjenestepike. Innen håndarbeid var seks av de gifte kvinnene syersker. 136 av de gifte kvinnene i yrkesaktiv alder var tilknyttet ektemannen, og var oppført som yrket til mannen og «kone». Åtte kvinner hadde kår, og én kvinne var oppført som inderst. Vedkommende var mor til husfar og losjerte i deres hushold.

Totalt var det 735 ugifte kvinner i Ålen i 1910, og 281 av disse var i yrkesaktiv alder. Den dominerende yrkeskategorien var også for disse kvinnene arbeid i husholdet knyttet til hus-og gårdsstell. Lønnet arbeid utenfor husholdet omfattet mange forskjellige yrker, deriblant budeier og dagarbeidersker. Det var også to lærerinner, én undermeierske og én jordmor, for å nevne noen. Den mest dominerende formen for lønnet arbeid utenfor husholdet var arbeid tilknyttet gruvedriften. 11 kvinner arbeidet som kokker på gruvene, og ytterligere 11 kvinner arbeidet med husholdningsarbeid i gruvearbeiderboligene. 77 ugifte kvinner arbeidet som tjenestepiker, og 25 arbeidet med sying eller skreddervirksomhet. 38 kvinner var ikke oppført med arbeid, og kun én kvinne var fattigforsørget.

Sammenligning 1875 og 1910

Tabellene viser at det var flere likheter mellom kvinners sysselsetting i 1875 og 1910, men at det også hadde skjedd endringer i tidsperioden. Flere enker var oppført med arbeid i husholdet i 1910 enn i 1875, men majoriteten var i begge årene oppført som gårdbrukere med eget gårdsbruk. Sysselsetting utenfor husholdet, i tjeneste hos andre og innen håndarbeid og produksjon endret seg ikke nevneverdig for enkene mellom de to folketellingene. Det var imidlertid færre enker som hadde kår eller ble forsørget på andre måter i 1910 enn i 1875. Dersom enkene over 70 år også hadde blitt regnet med hadde denne kategorien prosentvis vært høyere i begge årene, da enkene over 70 som regel hadde kår eller annen støtte.

Den mest synlige forskjellen mellom de gifte kvinnene var endringene i kategorien arbeid i husholdet. Her var det en stor prosentvis økning mellom 1875 og 1910. Dette skyldtes at mange av de som i 1875 var oppført i tilknytning til ektemannen, i 1910 heller var oppført med hvilket arbeid de hadde i husholdet. Dette betydde ikke at kvinnene i 1875 arbeidet mindre i husholdet, men arbeidet ble ikke vektlagt i folketellingene på samme måte som i 1910. Endringer i hva som ble regnet som arbeid medførte en betydelig prosentvis nedgang i kvinner som ikke hadde oppført næringsvei eller var tilknyttet ektemannen. Likevel var 41% av kvinnene i denne kategorien også i 1910, da hovedsakelig som kone av mannens yrke, eksempelvis gårdmannskone eller arbeidermannskone.

Ugifte kvinners sysselsetting hadde også endret seg mellom 1875 og 1910. Antallet ugifte kvinner i arbeidsalder hadde også økt mest mellom de to årene, noe som viser befolkningsveksten frem mot 1910. Arbeid som tjenestepike var mindre populært i 1910, mens lønnet arbeid utenfor husholdet hadde blitt mer vanlig. Dette stemmer godt overens med trendene på landsbasis i tidsperioden. Det lønnete arbeidet utenfor husholdet besto i 1910 av mange ulike yrker, mens det i 1875 kun var én kvinne oppført i denne kategorien. Yrkesmuligheter for ugifte kvinner hadde blitt flere, og mange nye yrker hadde kommet til. Mange av de ugifte kvinnene i 1910 var sysselsatt i forbindelse med gruvedriften, enten som kokker, eller med husholdningsarbeid i gruvearbeiderboligene. Gruvedriften hadde derfor en positiv effekt på ugifte kvinners lønnete arbeidsmuligheter.

Arbeid i husholdet

Ålen besto både i 1875 og i 1910 hovedsakelig av gårdsbruk i større eller mindre skala. Ulike former for hus- og fjøsstell var det som sysselsatte flest kvinner både i 1875 og i 1910. Selv om arbeid i husholdet var ulønnet arbeid, var det likevel en viktig del av familieliv og husholdsøkonomien. Arbeid på gården med husstell, fjøsstell og barnepass var essensielt for at husstanden skulle fungere. Krøttestellet var også i stor grad beholdt kvinnene. Dette omfattet arbeid i fjøset, med melking og føring av dyrene, samt generelt fjøsstell.⁴⁷ I 1910 arbeidet mange av mennene i bygda innen gruvedrift, og eide et gårdsbruk i tillegg. Dette gjør at det er rimelig å anta at gruvearbeidernes koner hadde ansvar for stell av gården når mennene var på arbeid, selv om disse kvinnenes arbeid ikke nødvendigvis var notert ned i folketellingene.

⁴⁷ Gjerdåker 2002: 52

Mange ugifte kvinner hadde også arbeid i husholdningen. I 1875 var de fleste ugifte kvinnene i yrkesaktiv alder innen denne kategorien oppført med at de hjalp foreldre eller annen familie i husholdet. Dette arbeidet omfattet mest sannsynlig hovedsakelig hus-og fjøsstell. To av de ugifte kvinnene var også gårdbrukere og eide egen gård. Begge bodde alene og var rundt 45 år gamle. I 1910 var de fleste ugifte kvinnene oppført med enten husgjering eller hus-og fjøsstell.

Flertallet av Ålens enker i yrkesaktiv alder var sysselsatt med arbeid i husholdet, både i 1875 og 1910. I begge folketellingene var 13 av disse enkene oppført som gårdbrukere. Enkene var i en særstilling i det norske samfunnet sammenlignet med andre kvinner. De hadde fri disposisjonsrett over egen eiendom, men viktigst; eierskap til egen gård. De var også myndige, noe ugifte og gifte kvinner også ble utover 1800-tallet, men disse kvinnene hadde ikke samme type eierskap over gården som enkene hadde.⁴⁸ Dette eierskapet forklarer hvorfor så mange av enkene var gårdbrukere. Normen i samfunnet var likevel at man skulle være to om gårdsdriften, mann og kvinne, og det var derfor vanlig at enkene giftet seg på nytt. Et annet alternativ var likevel å drive gårdsbruk med andre kvinner i samme situasjon, med eller uten tjenestefolk.⁴⁹ I begge folketellingene var det eksempler på husholdninger der det kun bodde kvinner, eller små gårdsbruk der enker bodde alene og drev gård. Flere av disse var imidlertid utenfor yrkesaktiv alder.

Gårdbruker-enkene under 70 år i 1875 var alle oppført som husmødre. Kun én av de 13 var leilending, de resterende var selveiere. De fleste var fra Ålen, men tre av dem kom opprinnelig fra Røros, Holtålen og Falun i Sverige. Majoriteten av enkene bodde med flere andre, både egne barn, øvrig familie, eller losjerende kvinner og menn. Én av enkene, Magli Johnsdatter, bodde imidlertid alene. Hun var født i 1823 og var selveier av gården sin på Tronsvold. I folketellingen fra 1875 var hun oppført med to kyr, to kalver og fire får, og dyrket poteter på gården sin. De fleste gårdbruker-enkene hadde imidlertid ett eller flere barn som hjalp til med gårdsdriften.

I 1910 var samtlige gårdbruker-enker under 70 år også oppført som husmødre. Enkene var hodesakelig fra Ålen, Holtålen eller Røros, mens én av dem var fra Lilleelvdalen i Nord-Østerdal. De fleste av de 13 gårdbruker-enkene var oppført som gårdbruksenker eller gårdbrukersker i folketellingen, og var i tillegg oppført først i husstanden, noe som tyder på at

⁴⁸ Gjerdåker 2002: 115

⁴⁹ Gjerdåker 2002: 115

de var selveiere av gårdene. Flere av enkene hadde hjemmeboende sønner, men de fleste av disse arbeidet i gruvene eller hadde annet lønnet arbeid.

Lønnet arbeid utenfor husholdet

Samfunnet endret seg betraktelig mellom 1875 og 1910, også med tanke på kvinners arbeidsmuligheter. I 1875 var det bare seks kvinner som hadde lønnet arbeid utenfor eget og andres hjem. Av de gifte kvinnene var det én sysselsatt som jordmor, én budeie og én som ernærte seg med «*forskjelligt arbeide*». Det var også én ugift kvinne som hadde «*forskjelligt arbeide*». Det er vanskelig å si hva dette arbeidet innebar, og om det i det hele tatt var lønnet arbeid. Av enkene var det to som «*arbeidet for andre*». Berit Kristoffersdatter var enke og husmann uten jord, og livnærte seg ved å selge kokt kaffe. Dette hadde antakelig sammenheng med byggingen av jernbanen på 1870-tallet, noe som skapte flere muligheter for slike former for servicearbeid.⁵⁰ Hun var en av få husmenn i Ålen på dette tidspunktet. Både i folketellingen fra 1875 og 1910 var det svært få leilendinger og husmenn registrert i Ålen. Morten Aspås hovedoppgave om utvandring fra Ålen kom frem til samme konklusjon.⁵¹ Det kan imidlertid ha vært flere husmannsplasser som ikke tydelig var registrert som det i folketellingene. Likevel tyder det på at husmenn ikke var særlig vanlig i Ålen i tidsperioden, og at dette var ulikt det man så på landsbasis.

Det totale antallet kvinner i lønnet arbeid utenfor husholdet hadde økt til hele 52 kvinner i 1910. Innen denne kategorien fant man mange ulike yrker, blant annet kokkejentene som arbeidet på gruvene, meierskene på meieriet, dagarbeidersker og lærerinner. De fleste kvinnene var ugifte, men det var også fire enker og fire gifte kvinner som hadde lønnet arbeid utenfor husholdet. Mer spesifikke yrker hadde kommet til i 1910, eksempelvis rengjøring av jernbanestasjonen og betjening av poståpneriet.

Produksjon av meieriprodukter i liten skala var en viktig del av næringsvirksomheten i Ålen gjennom store deler av 1800-tallet. Marie Reitan utdannet seg innen meierifaget i Rissa på slutten av 1860-tallet, og brukte sin kunnskap til å bedre produksjonen av meieriprodukter på gårdene i Ålen før meieriet ble satt i drift.⁵² Aalens dampmeieri ble opprettet i 1895, og dette skapte arbeidsmuligheter også for kvinner. Meieriet ble drevet i et fellesskap mellom

⁵⁰ Tretvik 1998: 341

⁵¹ Aspås 1997: 57

⁵² Tretvik 1998: 316

gårdbrukerne som sto for melkeproduksjonen og de ansatte på meieriet, gjennom et aksjeselskap basert på hvor mange kyr man hadde.⁵³ Ved meieriets oppstart i 1895 besto driften av seks smørforeninger, som alle kjernet smøret i egen husholdning, for så gjøre det klart for eksport på meieriet.⁵⁴ Dette var hovedsakelig kvinnearbeid. 23 år gamle Johanna Skands arbeidet i 1910 som meierske på meieriet, og hennes far Erling Venhaug var meieribestyrer på dette tidspunktet. Hun var gift Skands, noe som viser muligheten for at gifte kvinner også kunne ta lønnet arbeid. Mannen hennes Ole J. Skands arbeidet som gruvearbeider, og de hadde på dette tidspunktet ingen barn sammen. Anna J. Skands var undermeierske, og var på dette tidspunktet 20 år og ugift. Hun var søsteren til Ole J. Skands, så det var antagelig en av årsakene til at hun fikk jobben. Rundt år 1900 lå lønningene til undermeierskene på rundt 260 kroner i året, og 15 kroner per måned.⁵⁵

Meierskene var ansvarlig for blant annet behandling av smøret, og det framkom i et styrevedtak fra rundt 1900 at den kvinnelige delen av meieribetjeningen også var ansvarlige for vask av kontoret på meieriet. Arbeidsplassene på meieriet var svært populære blant kvinnene i bygda, og det var stor pågang på søknader til stillingene. Det var imidlertid ofte utskiftninger av de kvinnelige ansatte på meieriet, noe som kunne hatt flere årsaker.⁵⁶ Kanskje var stillingene kun gjeldende for en kort periode, eller så medførte også giftemål at kvinnene vanligvis måtte avslutte sitt lønnede arbeid. Kvinnene fikk gradvis større muligheter for arbeid på meieriet. Allerede fra meieriets opprettelse i 1895, var det flere kvinnelige ansatte på meieriet, og mange ulike kvinner var innom og arbeidet der i årene som fulgte. I Gudbrand Grøts bok *Ålen Meieri 1895-1985* står det at Ingeborg Pedersdatter Gjære ble overmeierske i 1909. Hun var utdannet innen meierifaget, noe som var nødvendig for at meieriet skulle kunne eksportere smør til England.⁵⁷ I folketellingen fra 1910 var hun imidlertid oppført som gårdmannskone med hus- og fjøsstell. Allerede i 1912 var det en kvinnelig bestyrer av meieriet, og flere kvinner hadde denne stillingen de påfølgende årene.⁵⁸

Lavere barnedødelighet var en av grunnene til befolkningsveksten i Norge på 1800-tallet.⁵⁹ Utbedringen av jordmor-yrket bidro til at flere barn og mødre overlevde fødsel. Jordmor-

⁵³ Tretvik 1998: 353

⁵⁴ Helland 1898: 259

⁵⁵ Grøt 1985: 89

⁵⁶ Grøt: 89

⁵⁷ Grøt: 89

⁵⁸ Grøt.: 87

⁵⁹ Hagemann 2020: 221: del 3 i Hagemann, Melby, Roll-Hansen, Sandvik & Øye: 2020

reglementet i 1810 medførte at Ålen ble et eget jordmordistrikt. Jordmor-yrket var ett av de få yrkene forbeholdt kvinner, og også et av få yrker som sysselsatte kvinner i lønnet arbeid både i 1875 og 1910. I begge folketellingene var det én registrert jordmor i Ålen, og i sistnevnte årstall var dette Ragna Berg. Hun var opprinnelig fra Frøya og ble født i 1881. I 1910 var hun oppført som ugift, og enslig losjerende hos familien Moan i Ålen.⁶⁰ Ragna Berg var jordmor i Ålen fra 1904 til 1949, og tok i denne perioden mot rundt 2000 barn, der det sies at alle barna overlevde fødselen. I hennes tid som jordmor i Ålen foregikk de fleste fødsler hjemme, og det fantes ingen lege i bygda. Hennes arbeid var derfor svært viktig for befolkningen i Ålen. Ragna Berg var også aktiv i lokalsamfunnet for øvrig, med ulike former for frivillig arbeid, og var derfor høyt verdsatt i bygda.⁶¹

Arbeid som lærerinne var også et lønnet yrke det etter hvert ble mulig for kvinner å oppta i Ålen. I folketellingen fra 1875 var det ingen oppførte kvinnelige lærere, mens i 1910 var det to lærerinner i Ålen. Det ble stadig flere barn i bygda, noe som medførte større skoler, og i tillegg ble skoletiden også utvidet. Behovet for større skoler hadde sammenheng med lavere barnedødelighet, samt tilflytting til bygda muligens i forbindelse med at jernbanen var satt i drift. De første lærerinnene begynte sitt arbeid rundt 1880, og dette hadde sammenheng med at behovet for lærere hadde blitt større. Den første lærerinnen i Ålen het Karoline Madsen og var fra Tynset. Hun hadde flere kvinnelige etterfølgere i årene som fulgte.⁶²

Innen salg og service hadde det i 1910 også blitt flere arbeidsmuligheter for kvinner. Blant annet drev Ingeborg P. Vollan med handel med kaffe og brød på Ustu Hov.⁶³ I folketellingen fra 1910 var hun imidlertid bare oppført som gårdbruker-enke, og bodde med sine fem døtre. Døtrene hennes var relativt unge, så det er nærliggende å tenke at hun kunne drevet med noen form for lønnet arbeid for å brødfø familien sin. Dette viser at det nok var flere kvinner som var aktive innen salg og service i perioden rundt 1910 enn det som fremkommer i folketellingene.

⁶⁰ Tretvik 1993: 296

⁶¹ Morken 1981: 21

⁶² Reitan 1936: 162

⁶³ Tretvik 1998: 343



Figur 2. Dette var kokkene på Killingdal gruve i 1911. Bildet er hentet fra s.108 i boka «Tilbakeblikk» utgitt av Bygdapreg. Fra venstre: Helga Stene, Anna Bjørgård, Marit Skogås, Brita ?, Ragnhild Fossvold, Ragnhild Gjære, Maria Rønning, Marie Haugen, Johanna Holdbakk.

I 1910-folketellingen var det 11 kvinner som arbeidet som kokker, og 11 kvinner som arbeidet med husholdningsarbeid tilknyttet gruvedriften i Ålen. De fleste av kvinnene på bildet var å finne i folketellingen med enten kokke eller med husholdningsarbeid som yrke i 1910. Arbeid som kokke og med husholdningsarbeid var kvinnearbeid, og disse kvinnene bidro til at gruvedriften kunne gå sin gang. Lønnet arbeid tilknyttet gruvedriften var yrket som sysselsatte flest kvinner utenfor eget hushold i 1910. Helga Stene var født i 1890 og arbeidet med husholdningsarbeide i ett av husholdene knyttet til gruen. Hun var eneste kvinne i en husholdning på 12 mennesker, der de resterende var gruvearbeidere. Anna Bjørgård arbeidet også med husholdningsarbeide, og bodde med 16 gruvearbeidere. Marit Skogås var oppført som kokkepике. Brita står uten etternavn på bildet, men ut fra folketellingen ser det ut som dette kunne ha vært Brita Johannsdatter Rønning, da hun var oppført med husholdningsarbeid og bodde med 10 gruvearbeidere. Hun var født i Sverige, og var 23 år når bildet ble tatt. Ragnhild Fossvold var oppført som Kokke ved Killingdal gruve i folketellingen, og var 35 år på dette tidspunktet. Ragnhild Gjære og Maria Rønning var oppført som kokkejenter på gruen. Marie Haugen er ikke å finne i folketellingen, men det er mulig hun var oppført med et annet etternavn. Eksempelvis arbeidet en kvinne ved navn Marie Johnsdatter som kokkepике. Boken

tilbakeblikk sier at Johanna Holdbak etter hvert dro til Amerika, men i 1910 var hun altså kokkepikene. Alle kvinnene som arbeidet på gruvene var ugifte, og gjennomsnittsalderen var rundt 23 år.

Tjeneste hos andre

Arbeid som tjenestepike var på 1800-tallet, til et stykke inn på 1900-tallet, det vanligste kvinneyrket i Norge.⁶⁴ Tjenesteyrket var utbredt i Trøndelag, og dette gjaldt også i Ålen. Yrket var kjønnsdelt, og tjenestepiker hadde andre arbeidsoppgaver, og som oftest lavere lønn, enn tjenestedrenger.⁶⁵ Tjenestepikene ble ofte lært opp til arbeid i huset, matlaging, sying og fjøsstell allerede fra de var barn.⁶⁶ Ut fra opplysninger fra folketellingene var det vanligste arbeidet tjenestepiker i Ålen utførte knyttet til stell av hus og gård, samt barnepass og husdyrhold. Tjenestepikeryrket var som regel forbeholdt ugifte kvinner, og i enkelte tilfeller også enker. Folketellingen fra 1875 viser at det var 66 kvinner mellom 15 og 70 år som arbeidet som variasjoner av «tjenestepike». Gjennomsnittsalderen på disse tjenestepikene var 23 år, og kun 17 av kvinnene var eldre enn dette. Av disse var de fleste ugifte, bortsett fra én gift kvinne, og én enke som var tjenesteytende budeie. Det var også flere tjenestepiker som var utenfor yrkesaktiv alder, og det aldersmessige spennet var alt fra 13 til 74 år. De fleste var født i Ålen sogn, og tilflyttende var hovedsakelig fra nærliggende sogn som Røros eller Støren.

I Ålen i 1910 var det 81 kvinner som arbeidet som tjenestepiker, hvor 77 av disse var i yrkesaktiv alder. Disse kvinnene var også ofte oppført med spesifikasjoner knyttet til yrkesstillingen. Det mest vanlige var arbeid knyttet til hus- og fjøsstell, men flere av kvinnene hadde også annet arbeid. Eksempelvis var flere også budeier, sykepleiere, barnepiker eller syjenter. Tjenesteyrket var altså variert ut fra hva det var behov for i husstanden de arbeidet for. I 1910 var alle tjenestepikene ugifte kvinner, bortsett fra én gift kvinne. Tjenestepikenes alder varierte stort, mellom alt fra 14 til 65 år. Gjennomsnittsalderen var 28 år, og kun 25 av kvinnene var eldre enn dette. Gjennomsnittsalderen hadde dermed gått noe opp fra 1875, da den var 23 år. De fleste tjenestepikene var født i Ålen, og de som var tilflyttende kom fra andre steder i Trøndelag. Prosentvis hadde det skjedd en nedgang i antall tjenestepiker mellom 1875 og 1910 i Ålen. Dette så man også på landsbasis, da det etter hvert ble mangel på kvinner som ønsket arbeid som tjenestepiker i det norske samfunnet.

⁶⁴ Hagemann 2020: 266: del 3 i Hagemann, Melby, Roll-Hansen, Sandvik & Øye: 2020

⁶⁵ Sandvik, H 2020: 173

⁶⁶ Sogner & Telste 2005: 43

Som nevnt var husdyrhold og produksjon av meieriprodukter en viktig næringsvirksomhet i Ålen. For å muliggjøre dette var seterdriften essensiell, og de fleste gårdsbruk i bygda hadde tilhørende seter. Seterdriften foregikk som regel fra midten av juli til midten av september.⁶⁷ Stell og melking av dyrene, samt produksjon av meieriprodukter, var stort sett forbeholdt kvinnene. Ofte var det husmødrene selv på gårdene som tok seg av dette, mens barna deres, både jentene og guttene, fungerte som gjeterne.⁶⁸ Budeiene var også svært viktige i seterdriften på sommeren. I folketellingen fra 1875 var det tre kvinner i yrkesaktiv alder oppført som budeier i Ålen. Av disse var én ugift, én enke og én gift. Det var også én budeie over 70 år, og det totale aldersspennet gikk fra 23 til 71 år. To av dem var oppført som tjenere i tillegg til budeier. I og med at seterdriften hadde vært sentral i Ålen i lang tid, er det rimelig å anta at det var flere som fungerte som budeier enn kun disse. Tjenestejentene tilknyttet gårdene kunne også være med for å bistå på seteren på somrene. I tillegg var det vanlig at husmødre med døtre, og til en viss grad også sønner, var på seteren om sommeren.

I 1910 var 7 kvinner oppført som budeier. Enkelte av disse var også oppført med annet arbeid som husgjerning eller kokke. Disse kvinnene var i ulike livssituasjoner, og hadde ikke særlig mange fellestrekk. De var både husmødre, tjenestepiker og enslig losjerende i andres hjem. Fire av dem var på dette tidspunktet ugifte, mens de resterende var gifte. Den yngste var 17 år, og den eldste 42 år. Selv om det var svært få oppførte budeier i Ålen disse to årstallene, kan man anta at dette var et yrke de fleste kunne ha, uavhengig av livssituasjon eller alder. Arbeid som budeie var ett av yrkene som hadde størst mangfold av kvinner i ulike livssituasjoner. I 1875 var de fleste budeiene tjenestejenter, mens i 1910 var flere oppført som budeier med lønnet arbeid utenfor husholdet.

Seterdrift var utbredt i hele Norge på 1800-tallet, men ulike varianter av seterdrift var vanlige ulike steder i landet. I Trøndelag var fullseterbruk det mest vanlige, og dette omfattet også Ålen. Fullseterbruk innebar at man oppholdte seg på seteren hele sommeren, og produserte meieriprodukter slik som smør og ost på seteren.⁶⁹ Budeiene var essensielle for at seterdriften skulle gå sin gang, og budeienes arbeidsoppgaver var ofte harde og tidkrevende. Gjeterne var også viktige, og barna i familien som eide seteren fungerte ofte som dette. Hovedandelen av

⁶⁷ Tretvik 1998: 354

⁶⁸ Tretvik 1998: 355

⁶⁹ Gjerdåker 2002: 65

gjeterne var som regel gutter.⁷⁰ I de aktuelle folketellingene for Ålen var det kun én jente registrert som gjeter, og det var i 1875 da en 13 år gammel tjenestejente var oppført som gjeterjente. Det var noen få gutter oppført som gjeter, men ikke mange nok i forhold til hvor utbredt seterdriften var i Ålen. Det er vanskelig å si hvorfor ikke flere var oppført som dette. En forklaring kan være at folketellingene ble gjort sent på året, og at de som fungerte som gjeter på sommeren var oppført med annet arbeid når folketellingene ble gjennomført. En annen forklaring kan være at siden mange barn innad i husholdningene med seter fungerte som gjeter, derfor ikke ble oppført med dette som yrke siden det var i forbindelse med å bidra til familiens gårdsdrift.

Håndarbeid og små-skala produksjon:

Håndarbeid og produksjon i liten skala var også en del av yrkesbildet i Ålen i begge de gjeldende folketellingene. 15 kvinner var i 1875 sysselsatt med arbeid innen denne kategorien. Blant disse var det både skreddere, sypiker og én flatbrødbaker, for å nevne noen. I 1910 hadde antallet økt til 32 kvinner. Flere av disse var imidlertid også oppført med forskjellig hus- og gårdsarbeid. Kvinners rolle innen arbeid i husholdet var altså fortsatt fremtredende.

I tillegg til at flere kvinner ernærte seg ved håndarbeid og småskala-produksjon, var produksjonen også blitt mer variert. De fleste arbeidet innen ulike variasjoner av sying eller skredder-arbeid, både i 1875 og i 1910. Skreddervirksomhet var i utgangspunktet mannsdominert, men på bygdene var det vanligere at også kvinner arbeidet som skreddere.⁷¹ I 1875 var det to registrerte kvinnelige skreddere i Ålen, én ugift og én gift. I 1910 var det 4 kvinnelige skreddere, der to av dem var ugifte, én gift og én enke.

Det var kun én enke som var registrert sysselsatt med håndarbeid, både i 1875 og 1910. Det var 13 ugifte kvinner som arbeidet med håndarbeid og små-skala produksjon i 1875, og 25 kvinner i 1910. Ugifte kvinner dominerte altså innenfor håndarbeid og små-skala produksjon i begge folketellingene. Det var flere gifte kvinner som var oppført med forskjellig håndarbeid i 1910 enn i 1875, men det var likevel få sammenlignet med annet arbeid i husholdet. Håndarbeid var nok mer vanlig enn det folketellingene ga uttrykk for, spesielt med tanke på viktigheten rundt selvberging.

⁷⁰ Gjerdåker 2002: 71

⁷¹ Hagemann 2020: 263: del 3 i Hagemann, Melby, Roll-Hansen, Sandvik & Øye: 2020

Kår, pensjon, fattigstøtte eller forsørget av andre

Selv om det fantes sysselsettingsmuligheter for kvinner i Ålen, hadde flere kvinner likevel behov for ulike former for støtte. Kår-ordningene omfattet i hovedsak enker, og i 1875 var det 12 enker som hadde føderåd eller kår. To ugifte og ni gifte kvinner var også oppført med dette. I 1910 var det ti enker og åtte gifte kvinner som hadde føderåd eller kår. Ingen var oppført med pensjon i 1875, og i 1910 var det kun tre kvinner som var pensjonister, der alle var enker. Fattigstøtten var ikke særlig utbredt blant kvinnene i Ålen. I 1875 var det kun én ugift kvinne med fattigstøtte, og hun hadde full understøttelse. I 1910 var én ugift kvinne og én enke fattigforsørget. Enkelte som hadde oppført yrke i folketellingene hadde også delvis fattigunderstøttelse. Én gift kvinne var også oppført som inderst i 1910. I tillegg til dette var enkelte kvinner forsørget av andre. I 1875 var én gift kvinne forsørget av sin sønn, og én ugift kvinne forsørget av sin far. En annen ugift kvinne var oppført med at hun «*dugde ikke til noget*», noe som gjør det naturlig å tenke at hun måtte få støtte på en eller annen måte, kanskje fra familien hun bodde med. I 1910 var det ingen kvinner i Ålen som ble forsørget av andre.

Kapittelet har vist at kvinners sysselsettingsmuligheter var blitt flere i 1910, dog hovedsakelig for ugifte kvinner. I 1910 arbeidet flere med lønnet arbeid utenfor hjemmet, og færre som tjenestejenter enn i 1875. Arbeid i eget hushold sysselsatte flest kvinner i hele tidsperioden.

En sammenligning av bygdesamfunnet Ålen og bergstaden Røros

I 2020 skrev Bodil Aspås Riise en bacheloroppgave som med utgangspunkt i folketellingene fra 1865 og 1910 sammenliknet kvinners rolle i arbeidsliv og økonomi på Røros. Grunnet Ålens geografiske beliggenhet i nærheten av Røros, er det interessant å utforske likheter og forskjeller mellom stedene. Ålen var, og er, et lite bygdesamfunn sammenlignet med bergstaden Røros. Begge stedenes arbeidsmarked har likevel vært dominert av gruvedrift. Riises oppgave tar også utgangspunkt i to folketellinger, og selv om jeg i denne oppgaven har anvendt 1875-tellingen, gir det et godt grunnlag for sammenlikning, da Ålen først gjennomgikk nevneverdige samfunnsendringer etter 1875.

Innledningsvis kan befolkningen sammenlignes. Befolkningen var betraktelig større på Røros i begge de nevnte år. I 1865 var det 3537 personer på Røros, mens det i Ålen i 1875 kun var 1712 personer. I 1865 var det et kvinneoverskudd på Røros, ulikt slik det var i Ålen. Dette

hadde imidlertid gått over til et mannsoverskudd i 1910, slik som i Ålen. Røros befolkning hadde økt til 5576 personer i 1910, mot Ålens 2617 personer.⁷²

Geografisk og klimatisk var Røros og Ålen relativt like. Riise poengterer at det på Røros også hovedsakelig var fokus på husdyrbruk⁷³, noe som også var tilfellet i Ålen. Gruvedriften var også en svært viktig næringsvei på Røros, men det var også vanlig å drive gårdsbruk i tillegg.⁷⁴ På denne fronten var altså samfunnsoppbyggingen relativt lik begge stedene, spesielt i 1910-tellingen da mange av Ålens menn arbeidet innen gruveindustrien. Kvinner både på Røros og i Ålen arbeidet derfor mest sannsynlig med gårdsdriften mens mennene var på arbeid i gruvene.

Ulikheter i måten 1865- og 1875-folketellingene ble skrevet kan ha innvirkning på hvor mange kvinner som var registrert sysselsatt på Røros og i Ålen. Dette vises spesielt godt på arbeid i husholdet og kvinnene som ikke var oppført med næringsvei eller var relatert til sin ektemann. Det var svært få kvinner oppført med arbeid i husholdet i 1865 på Røros. Dette var også tilfellet i Ålen i 1875, men det var likevel prosentvis flere, da mange av enkene og de ugifte hadde denne typen arbeid. Dette skyldtes nok ulikheter i måten folketellingene ble nedskrevet, da arbeid i eget hushold både på landsbasis, på Røros og i Ålen var den vanligste arbeidsarenaen for kvinner.

Innen sysselsettingen av kvinner var det flere forskjeller mellom de to tettstedene. Røros var en bergstad med større befolkning, noe som ga flere ulike yrkesmuligheter for kvinner. Blant annet viser Riise til at flere kvinner arbeidet innen næringsvirksomhet innenfor handel, forretningsdrift og hoteldrift. Spesielt i 1910 var det mange ulike yrker innen denne kategorien som ikke fantes i Ålen. Flere kvinner drev ulike handelsforretninger, eller eide og drev hotell, pensjonater eller kafeer. I tillegg var det bokhandel på Røros, som i 1910 ble drevet av en kvinne. Flere enker tok også over forretningene til sine avdøde ektemenn, noe man ikke ser spor av i Ålen hverken i 1875 eller i 1910.⁷⁵ Dette viser at Røros på mange måter var et mer utviklet og moderne samfunn enn Ålen, også når det kom til kvinners arbeidsmuligheter.

⁷² Riise 2020: 10

⁷³ Riise 2020: 7

⁷⁴ Riise 2020: 23

⁷⁵ Riise 2020: 17

Kvinner sysselsatt som tjenestepiker hadde økt med 2% på Røros mellom 1865 og 1910. Dette var ulikt fra Ålen der tjenestepike-yrket eksempelvis hos ugifte kvinner hadde hatt en prosentvis nedgang fra 44% til 27% mellom 1875 og 1910. Dette kan muligens ha sammenheng med at Røros var mer befolket enn Ålen, og at ulike forretninger og næringsvirksomhet medførte større forskjeller mellom innbyggerne. I Ålen hadde enkelte større gårdsbruk enn andre, men stort sett sto de fleste gårdbrukere relativt likt sosialt og økonomisk i samfunnet. Kanskje var det større behov for tjenestepiker på Røros, i og med at flere hadde mulighet til å betale for å ha dem.

Riise skriver også at dagarbeid var godt representert både i 1865 og 1910 på Røros.⁷⁶ Det var ingen kvinnelige dagarbeidere i Ålen i 1875, men i 1910 var åtte kvinner oppført med dette. Dagarbeid sysselsatte som regel kvinner fra lavere sosiale lag. Dette, sammen med flere andre faktorer, kan tyde på at det var større sosiale forskjeller innad i befolkningen på Røros enn i Ålen. Arbeidsmulighetene som hadde utviklet seg mellom 1875 og 1910, medførte da kanskje at det ble flere ulikheter innad i befolkningen i Ålen også.

Arbeid utenfor eget hushold hadde økt både på Røros og i Ålen mellom de nevnte årstall. Riise poengterer at antall yrker i denne kategorien også hadde økt betraktelig mellom 1865 og 1910, noe som også var tilfellet i Ålen. I 1875 var bare 7 kvinner oppført med arbeid utenfor eget hushold i Ålen, mot 27 kvinner på Røros. Det må tas i betraktning at befolkningen på Røros var ganske mye større enn i Ålen, men prosentvis var det fortsatt flere i denne kategorien på Røros i 1865 enn i Ålen i 1875. Hvilket lønnet arbeid utenfor husholdet kvinnene utførte var også ulikt mellom Røros og Ålen. Blant annet arbeidet tre kvinner i butikk på Røros i 1865, og seks kvinner i 1910. Flere kvinner var i 1910 også ansatt i avis- og trykkeribransjen⁷⁷, noe som ikke var mulig i Ålen da bygda ikke hadde egen avis. Riise trekker også frem lærerinneryrket, som sysselsatte to kvinner i 1865 og hele femten kvinner i 1910.⁷⁸ I Ålen fikk man ikke den første kvinnelige lærerinnen før i 1880, og i 1910 var det kun to kvinnelige lærerinner i bygda. Dette hadde nok sammenheng med at antall barn og skoler var høyere på Røros enn i Ålen, men det viser fortsatt at Røros var tidligere ute med å ansette kvinnelige lærere enn Ålen. Røros hadde også en kvinnelig tannlege i 1910, og yrker som dette manglet i Ålen.⁷⁹

⁷⁶ Riise 2020: 22

⁷⁷ Riise 2020: 15

⁷⁸ Riise 2020: 16

⁷⁹ Riise 2020: 17

For å konkludere var det enkelte likheter mellom kvinners sysselsetting i Ålen og på Røros. Riise poengterer at Røros på enkelte områder var mest lik byene, og på andre områder mest lik bygdene.⁸⁰ Dette stemmer godt overens med likheter og ulikheter funnet mellom Røros og Ålen, der likhetene stort sett var knyttet til at begge var gruvesamfunn, og at kvinners rolle i gårdsdriften var den samme begge stedene. Gruvedriften preget arbeidet kvinnene utførte, da kvinnene hadde ansvar for hus- og fjøsstell når mennene var på arbeid i gruva. Den mest tydelige ulikheten var at kvinnene på Røros arbeidet i andre og mer varierte former for sysselsetting. Ut fra dette kan man si at kvinnene på Røros hadde bedre arbeidsmuligheter, da de var flere og mer varierte enn i Ålen, eksempelvis innen avis- og trykkeribransjen, i kaféer eller innen hotelldrift. Slik som Riise poengterer hadde Røros likhetstrekk både med by- og bygdesamfunn, og det er derfor naturlig at man ser noen likheter med Ålen, men også flere ulikheter.

Oppsummering og avslutning

Oppgavens overordnede problemstilling var: Oppgaven skal gjennom bruk av folketellingene fra 1875 og 1910 analysere kvinners sysselsetting og arbeid i Ålen, og deres rolle i yrkeslivet og økonomien. Hvilke endringer skjedde i samfunnet og kvinners arbeid fra 1875 til 1910? De tre underordnede problemstillingene vil gjennomgå for å oppsummere og konkludere resultatet av oppgavens analyse. Mine funn vil drøftes opp mot den anvendte litteraturen i oppgaven. I tillegg vil SSBs «Norges Offisielle Statistikk» for Søndre Trondhjems Amt nevnes som sammenligningsgrunnlag for Ålen i tidsperioden. Innledningsvis vil samfunnsendringene diskuteres, og knyttes opp mot kvinners arbeid.

Arbeidet med folketellingene viste at det hadde skjedd flere endringer både i samfunnet som helhet, men også innen kvinners arbeidsmuligheter, og i hvilken grad kvinner var deltagende i økonomien. I hvor stor grad kvinner var sysselsatt, og hvilken type sysselsetting kvinnene hadde, var både i 1875 og 1910 preget av at Ålen var et bygdesamfunn. Arbeidsmulighetene utenfor eget hushold var færre på bygda enn i byene, og overgangen fra en husholdsøkonomi til en markedsøkonomi var en treg prosess i Ålen. Likevel hadde kvinner fått større arbeidsmuligheter i 1910, og utviklingen av disse hadde sammenheng med øvrige samfunnsendringer. Åpningen av jernbanen på slutten av 1870-tallet skapte ringvirkninger, og medførte at bygdesamfunnet ble mer tilknyttet omverdenen. Folketellingen fra 1910 viste en

⁸⁰ Riise 2020: 23

endring i kvinners sysselsetting, da kvinnene hadde fått flere og andre former for arbeid. Flere av yrkene kvinnene hadde i 1910 ville sannsynligvis ikke vært mulig uten jernbanens eksistens. Eksempelvis ville nok ikke gruvene hatt like stor drift uten jernbanens fraktmuligheter, og kokke- og husholdningsarbeid i forbindelse med gruvedriften ville da ikke vært aktuelt.

Hagemann poengterer at hamskiftet rundt 1870 på landsbasis medførte at kvinnes arbeid ble mer rettet mot husarbeid. Hagemann viser imidlertid også viktigheten av kvinnes kunnskap innen husdyrhold på landsbygda, blant annet grunnet økt etterspørsel etter meieriprodukter. Folketellingene viste at kvinnene i Ålen var svært deltakende i fedriften og gårdsarbeidet både i 1875 og i 1910. Øvrig litteratur støtter disse funnene, da både Tretvik, Reitan og Helland poengterer viktigheten av husdyrholdet og seterdriften i Ålen, og at dette var arbeid som i stor grad ble utført av kvinner. Opprettelsen av ulike smørforeninger, og etter hvert også Aalens dampmeieri, understreker viktigheten av meieriproduksjon som næringsvei i Ålen.

Oppgavens første underordnede problemstilling var: Hvilke likheter og ulikheter ser man mellom enker, ugifte og gifte kvinners sysselsetting, og hvordan endret dette seg mellom 1875 og 1910? Innen enkenes sysselsetting forekom det kun små endringer i tidsperioden. I begge folketellingene var mange av enkene selvstendige gårdbrukere, og eide sin egen gård. Arbeid i eget hushold hadde økt mellom de nevnte år, mens lønnet arbeid utenfor husholdet prosentvis var det samme. I 1875 var det bare én enke som arbeidet som tjenestepike, og i 1910 var det ingen. Det var også få enker registrert med håndarbeid og små-skala produksjon i begge de nevnte folketellingene. Prosentvis var det litt færre enker som hadde kår, pensjon, fattigstøtte eller ble forsørget av andre i 1910 enn i 1875.

Ugifte kvinner hadde den høyeste sysselsettings-andelen, i tillegg til størst variasjon i type arbeid. Prosentvis var det omtrent like mange kvinner som arbeidet i husholdet i begge folketellingene. Lønnet arbeid utenfor husholdet hadde økt kraftig, fra 1% til 16%, mellom 1875 og 1910. Andelen ugifte kvinner sysselsatt i tjeneste hos andre gikk prosentvis ned i tidsperioden, selv om mange ugifte kvinner fortsatt var sysselsatt med denne typen arbeid i 1910. Håndarbeid og små-skala produksjon holdt seg stabilt mellom 1875 og 1910.

De gifte kvinnes arbeidsmuligheter var i stor grad låst til husholdet, der hus- og fjøsstell var de vanligste arbeidsoppgavene. Kategorien for arbeid i husholdet ga et vanskelig sammenligningsgrunnlag mellom 1875 og 1910, da 93% av de gifte kvinnene i 1875 kun var

oppført tilknyttet sin ektemann. Det er likevel nærliggende å tenke at disse kvinnene hadde arbeid i husholdet, da de fleste bosetninger i Ålen var gårder, og mye av gårdsarbeidet var kvinnearbeid. I 1910 var færre gifte kvinner oppført i tilknytning ektemannen, og flere oppført med husholdningsarbeid. Det er derfor stor sannsynlighet for at de fleste gifte kvinnene både i kategorien «arbeid i hjemmet» og «tilknyttet ektemann» hadde arbeid knyttet til hus- og gårdsstell både i 1875 og 1910. Grunnet oppføringsmåten i folketellingene kan man imidlertid ikke si dette for sikkert. At flere gifte kvinner var oppført med arbeid i 1910-folketellingen viser en endring i tankesettet rundt kvinner og arbeid, da gifte kvinner her fremstår mer som selvstendige individer. Det var svært få gifte kvinner som hadde annet arbeid enn i husholdningen i begge de nevnte år. Det var noen flere oppføringer på håndarbeid- og småskala produksjon i 1910, men ikke store endringer.

Oppgavens andre underordnede problemstilling var: Hvordan endret fordelingen i kategoriseringen av kvinners sysselsetting seg mellom 1875 og 1910? Arbeid i eget hushold var den vanligste formen for sysselsetting blant både enker, ugifte og gifte kvinner både i 1875 og i 1910. Arbeidet besto hovedsakelig av hus- og gårdsstell. Viktigheten av fedrift og meieriproduksjon i Ålen hadde sannsynligvis innvirkning på at så mange kvinner var sysselsatt med denne typen arbeid. Flere kvinner var oppført med hus-og gårdsarbeid i 1910 enn i 1875, men dette hadde delvis sammenheng med at flere gifte kvinner var oppført med arbeid i denne folketellingen. Enker med egen gård sto i en særstilling sammenlignet med de gifte og ugifte kvinnene innen denne kategorien. Både i 1875 og 1910 var det 13 enker oppført som gårdbrukere med egen gård i Ålen. SSBs statistikk for Søndre Trondhjems Amt i 1875 oppgir at 396 kvinner var oppført som gårdbrukere og selveiere.⁸¹ Dette hadde økt til 748 kvinner i 1910.⁸² Disse kvinnene var mest sannsynlig enker, med innslag av enkelte ugifte kvinner. At flere enker i Ålen var selveiende gårdbrukere stemmer derfor godt overens med statistikken for det øvrige amtet, men antallet var imidlertid det samme både i 1875 og 1910.

Lønnet arbeid utenfor husholdet omfattet en variasjon av yrker. I folketellingen fra 1875 hadde svært få kvinner arbeid innen denne kategorien. I 1910 var betydelig flere kvinner oppført med lønnet arbeid utenfor husholdet, noe som viser at kvinners arbeidsmuligheter hadde blitt flere. Det var likevel hovedsakelig for ugifte kvinner disse arbeidsmulighetene gjaldt, da lønnet arbeidet utenfor eget hushold prosentvis var det samme for gifte kvinner og enker i begge

⁸¹ SSB NOS Resultaterne af Folketællingen i Norge i Januar 1876: 203

⁸² SSB NOS Folketellingen 1910 Fjerde hefte: 138

folketellingene. Økningen i ugifte kvinners arbeid utenfor husholdet hadde sammenheng med at mange færre av de ugifte kvinnene var tjenestepiker i 1910, da de hadde valgt bort dette arbeidet til fordel for nye arbeidsmuligheter. Vekst innen infrastruktur hadde nok stor betydning for økningen innen det lønnede arbeidet, da eksempelvis arbeid som rengjøring av jernbanestasjonen, eller betjening av poståpneriet hadde kommet til. Jernbanen medførte også arbeid for mange kvinner i forbindelse med gruvedriften, i tillegg til at arbeid innen salg og service ble mulig. Aalens dampmeieri utviklet seg også til å bli en arbeidsplass som gjennom årene sysselsatte mange kvinner. Etter hvert fikk kvinner også mulighet til å arbeide som lærerinner, noe som hadde sammenheng med befolkningsveksten og behovet for større og flere skoler. I SSBs statistikk for 1875 var kun 18 kvinner i Søndre Trondhjems Amt oppført innen lærervirksomhet.⁸³ Det var ingen kvinnelige lærere i Ålen i 1875, noe som gjenspeiler det lave antallet lærerinner i amtet. Jordmødrene falt også innenfor denne kategorien. I SSBs statistikk for 1875 i Søndre Trondhjems amt var 28 kvinner oppført med arbeid i «sundhedsvæsenet»⁸⁴, noe som sannsynlig omfattet jordmødre, da hvert distrikt hadde egen jordmor.

Arbeid i tjeneste hos andre hadde en nedgang i Ålen mellom 1875 og 1910. Arbeid som tjenestepike i Ålen omfattet både i 1875 og i 1910 hovedsakelig arbeid innen hus- og gårdsstell. I 1910 var imidlertid flere av tjenestepikene oppført også med annet arbeid, slik som syjente, barnepike eller sykepleier. Mest sannsynlig var nok ikke tjenestepike-yrket mer variert i 1910; det hadde nok heller sammenheng med at det ble notert ned flere opplysninger i denne folketellingen. Tjenesteyrket omfattet også enkelte av budeiene. Budeie-yrket var den formen for sysselsetting som omfattet flest kvinner i ulike livssituasjoner, da både enker, gifte og ugifte kvinner hadde dette som yrke. Sogner & Telste har vist at de aller fleste tjenestepiker i Norge var ugifte, og at majoriteten var mellom 15 og 30 år gamle. Dette stemmer godt overens med forholdene i Ålen, da de aller fleste tjenestepikene var ugifte i begge folketellingene, og gjennomsnittsalderen var 23 år i 1875 og 28 år i 1910. Sogner & Telste poengterer også at arbeidsoppgavene til tjenestepikene på landsbygda var mer like husmødrenes arbeidsoppgaver. Som nevnt viste folketellingene for Ålen både i 1875 og 1910 at tjenestepikene hovedsakelig arbeidet med hus- og fjøsstell, noe som bekreftes av den øvrige litteraturen.

⁸³ SSB NOS Resultaterne af Folketællingen i Norge i Januar 1876: 201

⁸⁴ SSB NOS Resultaterne af Folketællingen i Norge i Januar 1876: 201

SSBs statistikk for Søndre Trondhjems Amt viser at det i 1875 var 5257 kvinnelige tjenere⁸⁵, mot 4210 i 1910.⁸⁶ Tallene for Ålen stemmer godt med dette, da tjenestepike-yrket hadde en prosentvis nedgang i tidsperioden. Disse resultatene stemmer også godt overens med relevant litteratur, og situasjonen på landsbasis. Av de kvinnelige tjenerne i 1910 i amtet arbeidet hovedvekten av dem med «husligt arbeide og arbeide av ubestemt art»⁸⁷, noe som også stemmer godt overens med de digitaliserte folketellingene for Ålen. Noe som kan understreke viktigheten av husdyrhold i Ålen var at flere av tjenestepikene var oppført med arbeid knyttet til fedrift og fjøsstell, og dette tallet var relativt lavt for amtet generelt.

Håndarbeid og små-skala produksjon var ikke arbeid særlig mange av kvinnene i Ålen var oppført med, men antallet hadde likevel økt fra 1875 til 1910. Kategorien omfattet hovedsakelig kvinner som arbeidet med ulike former for syng, eller som skreddere. Sannsynligvis hadde flere kvinner arbeid innen denne kategorien enn de som var oppført med dette i folketellingene. I den generelle statistikken for Søndre Trondhjems Amt i 1875 var mange av kvinnene som arbeidet som selvstendig næringsdrivende innen håndarbeid oppført som sypiker.⁸⁸ Dette stemmer godt overens med Ålen, da de fleste kvinnene innen håndarbeid og små-skala produksjon arbeidet som sypiker. Det var imidlertid enda flere kvinner oppført som vevere i amtet,⁸⁹ en form for sysselsetting som ikke var nevnt i Ålen hverken i 1875 eller 1910.

Den siste underordnede problemstillingen var: Hvilke forskjeller så man mellom fjellbygda Ålen og bergstaden Røros i tidsperioden? Selv om Ålen og Røros geografisk og klimatisk var relativt like, i tillegg til at gruvedriften var fremtredende begge steder, var det fortsatt mange ulikheter i samfunnet generelt og innen kvinners arbeidsmuligheter. Større befolkning medførte et mer utviklet sentrum med flere tilbud enn det som fantes i Ålen. Arbeid innen handel, forretningsdrift og hotelldrift var kun aktuelt på Røros. Mer variert næringsvirksomhet medførte kanskje også større ulikheter i befolkningen, i motsetning til Ålen, der det var færre økonomiske og sosiale ulikheter mellom innbyggerne. Det kan diskuteres om Ålen hadde blitt et mindre homogent samfunn i 1910 enn det var i 1875, grunnet de nye næringsvirksomhetene og handelsmulighetene som hadde kommet til. Lønnet arbeid utenfor eget hushold hadde økt betraktelig i tidsperioden både på Røros og i Ålen, og flere nye yrker hadde kommet til. Yrkene

⁸⁵ SSB NOS Resultaterne af Folketællingen i Norge i Januar 1876: 209

⁸⁶ SSB NOS Folketellingen 1910 Fjerde hefte: 155

⁸⁷ SSB NOS Folketellingen 1910 Fjerde hefte: 167

⁸⁸ SSB NOS Resultaterne af Folketællingen i Norge i Januar 1876: 203

⁸⁹ SSB NOS Resultaterne af Folketællingen i Norge i Januar 1876: 203

på Røros var imidlertid andre og mer varierte enn de var i Ålen. De største likhetstrekkene mellom de to tettstedene var viktigheten av gruvedriften og husdyrbruket. Dette medførte at spesielt gifte kvinners arbeidsoppgaver var de samme begge stedene, da kvinnene var ansvarlige for gårdsdriften med tilhørende hus-og fjøsstell når mennene var på arbeid i gruvene.

For å konkludere har folketellingene vist at det var flere sysselsatte kvinner i yrkesaktiv alder i Ålen i 1910 enn i 1875. Nye yrker kom til i tidsperioden, men disse sysselsatte hovedsakelig ugifte kvinner. Gifte kvinner var i større grad oppført med eget arbeid i 1910, men var fortsatt sterkt tilknyttet sin ektemann. Enkene var hovedsakelig sysselsatt med samme type arbeid i begge folketellingene, men hadde til gjengjeld mulighet til å eie egen gård. Jernbanen var en medvirkende faktor til at gruvedriften ble igangsatt igjen, og det kan argumenteres for at Ålen ikke ville hatt de samme endringene i samfunnet og innenfor sysselsetting dersom jernbanen ikke hadde blitt bygd i tidsrommet. Dette var derfor et vendepunkt for Ålen i retning et mer moderne samfunn, og påvirket overgangen fra en husholdsøkonomi til en markedsøkonomi. Dette tatt i betraktning var Ålen i 1910 fortsatt et bygdesamfunn, hvor gårdsdriften og husholdet sto svært sterkt.

Referanser

- Aspås, M. (1997). *Utvandring fra Ålen, 1853-1915*. [Masteroppgave]. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Bergh, T. (2004). *Jernbanen i Norge 1854-2004: Nye spor og nye muligheter*. Vigmostad & Bjørke.
- Gjerdåker, B. (2002). *Norges landbrukshistorie III 1814-1920: Kontinuitet og modernitet*. Det norske samlaget.
- Grøt, G. (1985). *Ålen meieri 1895-1985*. Trøndelag meieri avd. Ålen.
- Hagemann, G., Melby, K., Roll-Hansen, H., Sandvik, H. & Øye, I. (2020). Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi 1800-1900. I *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. (3.utg., 212-324). Cappelen Damm.
- Helland, A. (1898). *Norges land og folk: topografisk-statistisk beskrevet XVI søndre Trondhjems amt*. Aschehoug.
- Morken, H. (1981). Hundreåringen Ragna Berg. *Oppunder fjellbandet*, (3), 20-21.
- Reitan, A. J. (1936). *Ålen*
- Riise, B. A. (2020). *Kvinner i arbeidsliv og økonomi på Røros: en komparativ studie av årene 1865 og 1910* [Bacheloroppgave]. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Roll-Hansen, H. (2012). *Arbeid og forsørgelse: En undersøkelse av kjønn, husarbeid og kategorisering i norske folketellinger mellom 1866 og 1940* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Sandvik, P. T. (2022). *Nasjonens velstand: Norges økonomiske historie 1800-1940*. (2.utg.) Fagbokforlaget.

Sogner, S. & Telste, K. (2005). *Ut og søkje teneste: Historia om tenestejentene*. Det Norske Samlaget.

Tretvik, A. M. (1993). *Ålen og Ålbyggen: Gård og slekt Bind II*. Holtålen kommune.

Tretvik, A. M. (1998). *Ålen og Ålbyggen: Allmenn bygdehistorie Bind III*. Holtålen kommune.

Folketellinger

Digitalarkivet «Folketelling 1875 for 1645P Haltdalen prestegjeld».

<https://www.digitalarkivet.no/source/52372>

Digitalarkivet «Folketelling 1910 for 1644 Ålen herred».

<https://www.digitalarkivet.no/source/36830>

Statistisk Sentralbyrå – Norges Offisielle Statistikk folketellingen 1876 Første hefte:

Folkemængde i Rigets forskjellige Inddelinger den 31te December 1875

https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1876/_attachment/inline/bd412515-7b4b-41f7-a827-de6e3eaaac17:5632777bedf8892352502b7463e39a9bcf76136f/nos_i_c1_i_1876.pdf

Statistisk Sentralbyrå – Norges Offisielle Statistikk folketellingen 1876 Resultaterne af

Folketællingen i Norge i Januar 1876 [https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1876/_attachment/inline/bd412515-7b4b-41f7-a827-](https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1876/_attachment/inline/bd412515-7b4b-41f7-a827-de6e3eaaac17:5632777bedf8892352502b7463e39a9bcf76136f/nos_i_c1_i_1876.pdf)

[de6e3eaaac17:5632777bedf8892352502b7463e39a9bcf76136f/nos_i_c1_i_1876.pdf](https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1876/_attachment/inline/bd412515-7b4b-41f7-a827-de6e3eaaac17:5632777bedf8892352502b7463e39a9bcf76136f/nos_i_c1_i_1876.pdf)

Statistisk Sentralbyrå – Norges Offisielle Statistikk folketellingen 1910 Første hefte:

Folkemængde i rikets forskjellige administrative inddelinger m.v.

https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1910/_attachment/inline/78c27c87-0793-44b6-a185-8d4c5efef32a:0dbfbabf8b245a9a65f4b5447656a1413f1fc474/nos_v_170.pdf

Statistisk Sentralbyrå – Norges Offisielle Statistikk folketellingen 1910 Fjerde hefte:

Folkemængde fordelt efter Livsstilling https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1910/_attachment/inline/c198fede-e88b-4ed3-a0da-dcd452881694:a117580c0b3528a7af15c35e90537a4449bca986/nos_v_211.pdf

UiT Registreringsentral for historiske data: Avansert søk i folketellingene for årene 1875 og 1910. https://rhd.uit.no/folketellinger/folketellinger_avansert.aspx

Kart og bilder

Figur 1: Kartverket (Albert Cammermeyer Forlag Lit. Kristiania): Spesielle kart 1:400000 22-2: Tyvold – Rognæs, 1882. <https://kartverket.no/om-kartverket/historie/historiske-kart/soketreff/mitt-kart?mapId=15719>

Figur 2: Bygdapreg (2002). *Tilbakeblikk – En samling gamle fotografier fra Ålen og Hessdalen*. Bygdapreg.

